T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

1960'LI YILLARDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURUMU

Ebru YILDIRIM
18921001

Danışman
Doç. Dr. M. Halis ÖZER

Diyarbakır-2021

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

1960'LI YILLARDA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURUMU

Ebru YILDIRIM
18921001

Danışman
Doç. Dr. M. Halis ÖZER

Diyarbakır-2021

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmenliğine göre hazırlamış olduğum '1960'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu' adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, temizin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylıyorum. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmenliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Ebru YILDIRIM

İmza

ÖN SÖZ

Bu çalışmada 1960'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu konusu ele alınmış, bununla beraber 1950'lı yıllarda ekonomiyi etkileyen faktörler, askeri darbe, ekonomik bulanım ve bunların 1960'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisine etkileri çalışılmıştır. Konu ile ilgili olarak kütüphane ve internet olanaklarından faydalanarak literatür taraması yapılmış, gerek ülkemizde gerekse de diğer ülkelerde yapılan çalışmalar ve yayınlar incelenmiştir.

Bu çalışmamda desteğini esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Mehmet Halis ÖZER'E en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her anında olduğu gibi tez çalışmamda da büyük emeği olan eşim Hüseyin YILDIRIM' a teşekkür ederim.

Ebru YILDIRIM

Diyarbakır/2021

ÖZET

1950 senesinde seçimler yapılmış ve DP hükümeti kurulmuştur. DP hükümeti ile Türkiye'de çok partili siyasi hayat başlamıştır. DP liberalizmi benimsediğini ve ülke politikalarını bu doğrultuda şekillendireceğini parti programında açıkça belirtmiştir. Politika gereği özel sektör teşvik edilmiş, bilhassa sanayi sektörü özel sektörün öncülüğüne bırakılmış, kamu yatırımları daha çok hizmet sektörlerine ayrılmıştır.1950-1954 yılları ülke ekonomisinin zirve yaptığı yıllardır. Temel sebep tarımda yaşanan büyük gelişim gösterilmektedir. İlgili yıllarda birçok etken tarım sektörünün ihracatta etkin rol oynamasına olanak sağlamıştır.1954 senesinden sonra ülkede bulunan döviz rezervi erimiş ve ülke döviz darboğazına girmiştir. Dış baskılara rağmen devalüasyon 1958 yılına kadar ilan edilmemiş fakat 4 Ağustos 1958'de devalüasyon ile bir takım ekonomi politikaları belirlenmiştir. 1960'ta yapılan askeri müdahale ile dönem son bulmuştur. 1960'ta yönetime gelen askeri güç ilk olarak yeni Anayasa'yı hayata geçirmiştir. Anayasa'da DPT'ye yer verilmiştir. Böylelikle planlı kalkınmanın ilk adımı atılmış oldu. 1963 senesinde Birinci Kalkınma Planı belirlenmiş ve bu çerçevede ülkenin ekonomi politikaları şekillenmiştir. Ülke ekonomisi planlamaya rağmen istenen seviyelere çıkamamış ve 1970 yılında bir kez daha devalüasyon yapılmıştır. İkinci Kalkınma Planı'nın bir bölümü devalüasyondan etkilenmiştir.

Anahtar Sözcükler

İthalat, İhracat, KİT, Ekonomik Bunalım, Kalkınma, Tarım, Yatırım, Sermaye, Hizmet Sektörü, 1960'lı Yıllarda, Kamu Harcamaları, Liberalizm, Kamu Cari Harcamaları, Özel Harcamalar, İmalat, Devlet Planlama Teşkilatı, Gayrisafi Milli Hasıla

ABSTRACT

Elections were held in 1950 and the DP government was established. With the DP government, a multi-party political life started in Turkey. DP has clearly stated in its party program that it has embraced liberalism and will shape the country's policies accordingly. As per the policy, the private sector was encouraged, especially the industrial sector was left to the leadership of the private sector, and public investments were mostly reserved for service sectors. The years 1950-1954 were the years when the country's economy peaked. The main reason is the great development in agriculture. In the relevant years, many factors enabled the agricultural sector to play an active role in exports. After 1954, the foreign exchange reserve in the country melted and the country entered into a foreign exchange bottleneck. Despite external pressures, the devaluation was not declared until 1958, but on August 4, 1958, some economic policies were determined with the devaluation. The period ended with the military intervention in 1960. The military power that came to power in 1960 first implemented the new Constitution. SPO is included in the Constitution. Thus, the first step of planned development was taken. In 1963, the First Development Plan was determined and the country's economic policies were shaped within this framework. Despite planning, the country's economy could not reach the desired levels and devaluation was once again made in 1970. A part of the Second Development Plan was affected by the devaluation.

Keywords:

Import, Export, SOE, Economic Depression, Development, Agriculture, Investment, Capital, Service Sector, Public Expenditures in the 1960s, Liberalism, Public Current Expenditures, Private Expenditures, Manufacturing, State Planning Organization, Gross National Product

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
TABLO LİSTESİ ..... **VI**
KISALTMALAR ..... **VIII**

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1960'TAN ÖNCESİ

1.1. ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE EKONOMİ POLİTİKALARI **4**
1.2. DÖNEMİN EKONOMİ POLİTİKALARI **4**
1.2.1. Ekonomiyi Etkileyen İç Gelişmeler; 8
1.2.2. Ekonomiyi Etkileyen Dış Gelişmeler; 10
1.3. BUNALIM DEVÜLASYONU 1958 ..... **11**
1.4. 4 AĞUSTOS KARARLARININ İÇERİĞİ; **13**
1.5. DÖNEMDE SEKTÖRLERİN GELİŞİMİ **14**
1.5.1. 1950'li Yıllarda Tarım 14
1.6. 1950'li Yıllarda Sanayi **19**
1.7. DÖNEMİN MADENCİLİK FAALİYETLERİ **27**
1.8. DÖNEMDE HİZMET SEKTÖRÜ **28**
1.9. DÖNEME AİT EKONOMİK VERİLER **29**
1.10. DÖNEMİN SONU ASKERİ DARBE **34**

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1960'LI YILLAR VE PLANLI KALKINMANIN İLK DÖNEMLERİ

2.1. İLGİLİ KAVRAMLAR VE TÜRKİYE'DE PLANLAMANIN TARİHÇESİ **36**
2.1.1. Planlamanın Tanımı 36

2.1.2. Kalkınmanın Tanımı 36
2.1.3. Planlı Kalkınmanın Tanımı 36
2.1.4. Planlı Kalkınmanın Tarihçesi 37
2.2. DPT'NİN KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ 39
2.3. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATININ GÖREV VE SORUMLULUKLARI....40
2.4. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI(1963-1967)....42
2.5. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972) 51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1960'LI YILLARDA SEKTÖREL GELİŞİM VE EKONOMİNİN SEKTÖREL İNCELENMESİ
3.1. TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER....64
3.1.1. Hayvancılık 64
3.1.2. Balıkçılık (Su Ürünleri) 68
3.1.3. Ormancılık....69
3.1.4. Tarım....70
2.2. MADENCİLİK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER 85
2.3. SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER....90
2.4. İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER....96
2.5. ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER 96
2.6. DÖNEMDE KURULAN KİT'LER....97
SONUÇ....99
KAYNAKÇA....100

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1.Yatırımların Sektörel dağılımı 6
Tablo 2. Türkiye'de 1950-1959 senelerinde Özel Sabit Yatırımların Toplam Sabit Yatırımlar içindeki yüzdelik payı (1968 Fiyatlarıyla) 7
Tablo 3. Traktör sayısı ve ekilen araziye dair gelişmeler 15
Tablo 4. 1950-1960 Dönemi Tarımsal Girdilerin Gelişimi 16
Tablo 5. Tarımsal girdilerin yıllar içerisindeki gelişimi 18
Tablo 6. 1950-60 Yıllarında KİT Yatırımları.....21
Tablo 7. KİT'lerin İstihdama Katkısı.....22
Tablo 8. Sanayide Kamu ve Özel Dağılımı.....24
Tablo 9. Sanayi Yatırımlarının Yüzdelik Dağılımı (%) (1950-1960) 26
Tablo 10. Madenlerin Dönem İçindeki Gelişimi.....27
Tablo 11. Sektörlerin Gelirdeki Dağılımı 28
Tablo 12. İstihdamın Sektörlere Yüzdelik Dağılımı.....29
Tablo 13. 1950-1955 Dönemin de Yatırımların Sektörel Dağılımı.....29
Tablo 14. GSMH ve Sektörel Hasılalar(Milyon TL, Cari Faktör Fiyatları ile) 29
Tablo 15. GSMH'nin ve Sektörlerin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları(%) 30
Tablo 16. 1950-1960 Yıllarında Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları ve Gelirleri(Cari Fiyatlarla Milyon TL) 32
Tablo 17. Türkiye'nin 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergesi.....33
Tablo 18. 1950-60 Yıllarında Enflasyon Oranındaki (TEFE) Gelişmeler.....34
Tablo 19. Devlet Planlama Teşkilatının Yapısı.....41
Tablo 20. GSMH ve Tarımsal Hâsıla Tahminleri 45
Tablo 21. Çalışan nüfusun sektörlere dağılımı(yüzde olarak) 45
Tablo 22. Bazı üretim hedefleri.....46
Tablo 23. Üretim hedefleri (1961 fiyatları ile Milyon TL).....47
Tablo 24. Birinci Kalkınma Planı sürecindeki hedefler ve gerçekleşme durumları...48
Tablo 25. Sektörel yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı (%) 49
Tablo 26. Yatırım-sektör ilişkisi.....50
Tablo 27. İkinci Kalkınma Planı döneminde İhracatta hedef-gerçekleşme ilişkisi (milyon dolar).....54
Tablo 28. İkinci Kalkınma Planı döneminde İthalatta hedef-gerçekleşme ilişkisi.....55
Tablo 29. İkinci Kalkınma Planı süresince bazı sektörlerin yıllık büyüme hızları 56
Tablo 30. Seçilmiş yıllarda sanayi sektörünün alt sektörlerine yüzdelik dağılımı.....57
Tablo 31. Seçili yıllarda imalat sanayinin yüzdelik dağılımı.....57

Tablo 32. İkinci Kalkınma döneminde sabit sermaye yatırımlarının sektörlere yüzdelik dağılımı 58
Tablo 33. Birinci ve İkinci Kalkınma Planları döneminde kamu gelir-gider dengesi (milyar TL) 59
Tablo 34. 1960'lı yıllarda fiyat artışları 59
Tablo 35. Planlardaki hedefler 60
Tablo 36. Planlarda sektörlere göre verilen hedefler 61
Tablo 37. Planlarda sektörlerin yıllık büyüme hedefleri 62
Tablo 38. Planlarda dış ticaret hedefleri ve yıllık büyüme hedefleri 63
Tablo 39. Hayvancılıkta dış ticaret dengesi (Milyon TL, 1965 Fiyatları) 66
Tablo 40. Meraların aşırı otlatılması 66
Tablo 41. Tarımda kullanılan çeki gücü 67
Tablo 42. Yurtiçi talep tahminleri (1965 üretici fiyatlarıyla) 69
Tablo 43. Belirli yıllarda tarımsal üretim tahminleri 73
Tablo 44. Bazı tarım ürünlerinin verim tahminleri 74
Tablo 45. Nüfus başına besin tüketimi (Kg.) 75
Tablo 46. Yatırım Tahminleri 78
Tablo 47. Tarım arazilerinin sulama oranları 80
Tablo 48. Tarım üretiminin yapısı 81
Tablo 49. I. ve II. Kalkınma Planı Dönemlerinde İthalat ve İhracat (Milyon TL) 82
Tablo 50. Tarım kesimi brüt üretim değeri ve üretim yapısı 83
Tablo 51. Bitkisel üretimin yüzdelik dağılımı 84
Tablo 52. Madenciliğin 1961'deki durumu 86
Tablo 53. Birinci Plan Döneminde madenlerdeki hedefler (Bin Ton) 87
Tablo 54. Petrol sanayii durumu 88
Tablo 55. Dönemin petrol hedeflerine ait veriler (Bin Ton) 89
Tablo 56. İmalat sanayisinin alt sanayilerde yüzdelik dağılımı 92
Tablo 57. İmalat sanayinin alt sektörlerdeki yüzdelik durumu 93
Tablo 58. Planlı dönemde imalat sanayi yatırımları (milyon TL) 94
Tablo 59. İmalat sanayide ihracat tahminleri (milyon TL) 95
Tablo 60. Birinci Kalkınma Planı döneminde yapılan inşaat yatırımları (MilyonTL) 96
Tablo 61. Bazı yıllarda enerji kullanımının yüzdelik dağılımı 97

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGE	Adı Geçen Eser
AŞ	Anonim Şirket
IMF	International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu
BM	Birleşmiş Milletler
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RG	Resmi Gazete
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMO	Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
YDK	Yüksek Denetleme Kurulu
WB(DB)	Dünya Bankası

GİRİŞ

1960'lı yılların ekonomi politikalarını ve dönemde yaşanan ekonomik hareketliliği anlamayabilmek için önceki yıllara ait ekonomik verilere ve ekonomiyi etkileyen bütün gelişmeleri ele alıp incelemeye ihtiyaç vardır (Kepenek-Yentürk, 2001:97). 1960'ta yaşanan askeri müdahale 1950'li yılların bir sonucu ve 60'lı yılların ekonomi politikalarının temelidir. Dolayısıyla 1960'larda yaşanan ekonomi politikalarını anlayabilmemiz adına 1950'li yıllarda yaşanan ekonomik durumları bilmemiz gerekir.

1950 senesinde seçimler yapılmış ve DP hükümeti kurulmuştur. DP hükümeti ile Türkiye'de çok partili siyasi hayat başlamıştır. DP liberalizmi benimsediğini ve ülke politikalarını bu doğrultuda şekillendireceğini parti programında açıkça belirtmiştir (Kılıçbay, 1994:193). Politika gereği özel sektör teşvik edilmiş, bilhassa sanayi sektörü özel sektörün öncülüğüne bırakılmış, kamu yatırımları daha çok hizmet sektörlerine ayrılmıştır (Yaşa,1980:185). Fakat özel sektörde yatırımları oluşturacak ekonomik kaynağın olmaması, Türk sanayiciliğin ithal girdi kullanması ve planlı sanayileşmenin olmamasından dolayı özel kesim sanayileşmede beklenen gelişimi gösterememiş ancak Türk sanayiciliğinin temellerini oluşturmuştur (Şahin,2009:102). Özel kesimin yetersiz kalmasına bağlı olarak toplumun ihtiyaçlarını gidermek adına Hükümet programında KİT'lerin özelleştirilmesi olmasına rağmen yeni KİT'ler kurmuştur (Kepenek-Yentürk, 1995:91).

1950-1954 yılları ülke ekonomisinin zirve yaptığı yıllardır. Temel sebep tarımda yaşanan büyük gelişim gösterilmektedir. İlgili yılların ikliminin tarım için elverişli olması, II.Dünya savaşı sonrası Avrupa'nın tarımsal ürünü ithalatını Türkiye'den karşılaması, dış konjektör yapı, yeni arazilerin tarıma açılması ve tarımda makineleşmeye büyük önem verilmesi tarımda yaşanan gelişmelerin sebepleridir. Kırsal kesimin pazara açılması ve kırsaldan kentlere yaşanan göç tarım sektöründe yaşananların sonuçlarıdır (Kuyucuklu, 1986:197).

Kamu yatırımları çoğunlukla hizmet sektörüne yapılmış, kısmen sanayi yatırımları da yapılmıştır. Hizmet sektöründe karayollarına büyük önem verilmiş ve demir yollarında sadece daha önce başlanmış projeler tamamlanmıştır. Karayollarına yapılan yatırımlar kırsal kesimin pazara açılmasını kolaylaştırmış ancak ülke ekonomisin geleceği için üretken sektörlere yatırım yapılmadığından negatif sonuçlandığı yorumu yanlış olmaz.

Liberal ekonomi politikasından dolayı ülkenin dış ticaret hacmi genişlemiş fakat ithalat ihracattan daha fazla artmıştır. Bu durum ülkede yaşanan döviz sorununun sebeplerindendir (Serin, 1963:124).

Ülke sanayiciliğinin dışa bağımlı olarak gelişmesi, Kamu yatırımlarının üretken sektörlere kullanılmaması, iklim şartlarının tarım için yeterli olamaması, ekonominin plansız gelişmesi ve ithalatın daha fazla gelişmesi gibi durumlardan dolayı ülke ekonomisinde yaşanan olumlu hava dağılmış yerine ekonomik buhran dönemi gelmiştir (Uludağ; Arıcan, 2003:93). 1956 yılı itibari ile ülkede yaşanan ekonomik buhrana dış çevreler devalüasyon çözümünü sunmuş hatta yapılması için baskı uygulamıştır. Mevcut hükümet 1958'e kadar direnmiş ancak artık dış çevrelerden borç alamayacak kadar durum kötüleştiğinden, borç almak için ve ödenmesi gereken borçların ertelenmesi için 4 Ağustos 1958'de devalüasyon yapılmıştır. Yapılan devalüasyon ile ekonomide bir dizi önlemler alınmış fakat kötü gidişatı engellemeye yetmemiştir. 1960'ta yaşanan askeri darbe ile dönem son bulmuştur (Kepenek-Yentürk, 1995:92).

1960 senesinde yaşanan darbe ile birlikte anayasa değiştirilmiştir. Anayasada ekonominin planlı programlı yürütülebilmesi için DPT yer verilmiştir (Kepenek,1994:107). Askeri hükümet ekonominin kurtuluşunu planlamaya bağlamış ve hatta planlamanın düzenli yapılabilmesi için DPT kurmuş ve görev ve yetkilerini anayasal güvence altına almıştır. Nitekim planlamaya verilen önem incelenen döneme ismini vermiş ve tarihe Planlı Kalkınma Dönemi olarak geçmiştir.

Yapılan kalkınma planları beşer yıllık ve ilk üçünü on beş yıllık uzun vadeli planlamanın parçası şeklindedir. On beş yıllık uzun dönem planı çerçevesince her yıl yıllık %7 ekonomik büyüme hedeflenmiştir ve diğer planlar bu çerçevede

şekillenmiştir (Çarıkçı, 1983:109.110). İncelediğimiz dönemde Birinci ve İkinci Kalkınma Planları planlanmış ve uygulanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarında uygulanmıştır. Ülke ekonomisini istikrara kavuşturmak için yatırımların sektörler arasında dengeli şekilde dağılması hususunu benimsemişlerdir (Doğan, 2015:145). Bilhassa tarım ve sanayi sektörleri arasında denge sağlanması amaçlanmış olsa da dönemin temel ekonomik yükünü çeken sektör tarım olmuştur (DPT, 1963:43). Dönem boyunca belirlenen birçok hedef gerçekleştirilememiş olsa da ülke ekonomisinde ılıman bir ortam oluşturulmuştur. Ayrıca 50'li yıllarda başlayan kentlere göç devam etmiş ve kentlerde sosyo-ekonomik sorunlar baş göstermiştir. Birinci Kalkınma Planında kırsalda iş olanağı oluşturularak kentlere göçün durdurulması hedeflenmiştir (kepenek-Yentürk, 2001:145).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Birçok yönüyle Birinci Plana benzemektedir fakat her iki planı bir birinden ayıran iki temel özellik mevcuttur. Bunlardan ilki ekonomik büyümede yatırımların sektörlere dağılımı ile ilgilidir (Şahin, 2007:164). Birinci Planda sektörler arasında denge olması amaçlanırken İkici Planda sanayi sektörü ekonominin "sürükleyici" sektörü olarak belirtilmiştir. Plan gereği yatırımlar çoğunlukla sanayi sektörüne yapılmış fakat erken dönemde ekonomik sorunları çözememiştir. İkinci özellik ise kentlere yapılan göçlere bakış açısıdır (Parasız, 1998:141-144). İkinci Planda kırsaldan kentlere yapılan göçün fırsat olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Dönemde göç edenlerin şehirlerde tüketim toplumunun parçası olduğunu ve her türlü tüketim ihtiyaçlarının karşılanması iç piyasaya ekonomik hareket kazandıracağı düşünülmüştür. Bundan dolayı göçleri önleyici herhangi bir politika yapılmamıştır.

1970 yılında senesinde ekonomi kötüye gitmiş ve yeni bir devalüasyon yapılmıştır (Gülalp, 1987:52). Yapılan devalüasyondan dolayı TL döviz karşısında büyük değer kaybetmiş ve o yıllarda yurt dışında çalışan işçiler durumu fırsata çevirmek için dövizleri Türkiye'de bozdurarak yatırım yapmıştır. Bu durum tarihe İşçi dövizi olarak geçmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1960'TAN ÖNCESİ

1.1.ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE EKONOMİ POLİTİKALARI

DP'nin kuruluşu Türkiye de çok partili siyasi hayatın başlamasına sebep oldu. II. Dünya Savaşı sırasında halkın ekonomik ve sosyal yönden zor durumda olmasının yanında bir de "varlık vergisinin" toplanması ile halk ekonomik sıkıntılar yaşamış ve hükümetin ülkeyi iyi yönetmediğini düşünmeye başlamıştır.

CHP de yaşanan parti içi muhalefet ilk kez 1945 te bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkmış. Bütçe görüşmelerinde söz hakkı alan Adnan Menderes hükümeti sert sözlerle eleştirmiş ve hayat pahalılığını dile getirmiştir. CHP'nin çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkarması da çok fazla toprağı olan Adnan Menderes'in hoşuna gitmemiştir.

DP 7 Ocak 1946'da Dâhiliye Vekâletine verdiği kuruluş dilekçesi ile resmen kurulmuştur. DP parti programında liberalizmi savunmuştur. Ayrıca KİT'lerin satılacağına, tekellerin özelleştirileceğine ve iç ve dış borçlanmanın gerekli olduğuna parti programında yer vermiştir.

1.2. DÖNEMİN EKONOMİ POLİTİKALARI

1950-1960 döneminde tatbik edilen ekonomi politikası evvelki dönemlerde tatbik edilen devletçi, müdahaleci iktisat politikasından bir takım değişik hususlar içermektedir.

DP hükümetinin kurulması ile kalkınma planlanmasında ciddi varyasyon gerçekleşmiştir. Devletçilik fikri bırakılmış özel girişimlerin özendirilmesine ehemmiyet verilmiştir. (Yaşa v.d,1980:188)

Hükümet, serbest piyasa modelinin kuvvetinden ekonomik büyüme aracılığı olarak yararlanmayı tasarlayan bir iktisadi zihniyete sahip olmuştur (Kılıçbay, 1994:191) Bu yüzden 1953' e kadar ki sürede Türkiye liberal dış ticaret ve sanayileşme politikası uygulamıştır.

Yönetimde bulunan parti (DP) uyguladığı politika çerçevesinde KİT'lerin özelleştirilmesi yönünde karar almış ancak dönemin konjektör yapısı buna elvermemiş ve hatta 1953 sonrası dönemde yeni KİT'ler kurulmuştur.

1950'li yıllarda benimsenen liberalizmin amaçlarının esasları kısaca şöyle sıralanabilir; (Serin, 1963:120,121)

- Üretim icraatlarının bürokrasiden arındırılması.
- Özel sermayenin desteklenerek hem iç hem de yabancı sermayenin üretim icraatlarına yönlendirilmesi.
- Yatırımlarda istikrar sağlanması.
- Kamu giderlerinde tutumlu davranarak denk bütçenin amaçlanması.

Bu dönem kendinden önceki dönemler gibi sanayileşmeye orantısız ağırlık vermek yerine daha orantılı sermaye dağılımı politikasını uygulamıştır. Dönemde yapılan yatırımların %44'ü üretken sektörler kalan %56'sı ise alt yapı ve hizmet kesimlerine kullanılmıştır. (O.Okyar, 1973:1080)

Kamu sermayesinin alt yapı yatırımlarına harcanması hükümetin sanayi sektörünü özel sektöre bırakma çabasını açık bir şekilde göstermektedir.(Şahin,2009:104,105)

Dönem süresince yabancı özel sermaye %95 oranında sanayiye yatırım yapmıştır ancak üretimde ithal girdi kullandıklarından üretim dışa bağımlı kalmış, ülkenin döviz sorunu yaşadığı dönemlerde üretim ciddi aksaklık yaşamıştır. (Kepenek-Yentürk, 1995:92)

Özel sermayenin kurmuş olduğu sanayi kuruluşları ilkel teknolojiye sahip olduğundan istenen düzeyde üretim yapamamaktadır. (Kepenek-Yentürk, 1995:93)

Özel sermayenin ilkel teknoloji kullanması ve ithal girdi kullanması Türk sanayileşme sürecini kötü etkileşmiştir.

Tarıma elverişli toprakların doğal sınırlarına ulaşması, Kore savaşını oluşturduğu olumlu dış koşulların sona ermesi ve kuraklıktan kaynaklı tarımda verimin düşme ile dış ticaret dengesi bozulmuş ve böylelikle büyüme hızı düşmüştür. (Uludağ; Arıcan, 2003:93).

Liberal dış ticaret politikası ile çok çeşitli tüketim malları ülkeye kolaylıkla girmiştir, halkın değişen tüketim alışkanlığı ile birlikte II. Dünya savaşı zamanında birikmiş olan altın ve döviz stoku 1953 yılına kadarki süreçti hızlıca tükenmiştir. Hükümet resmen 20 Nisan 1953'te liberalizm 'den vazgeçmiştir. (Serin, 1963:40)

1953 yılana kadar uygulanan yanlış politikalar, halkın tüketim alışkanlıklarının değişmesi ve Dünya da gelişen olaylar artık Türkiye'nin lehine olmayınca ekonomik sorunlar baş göstermiş ve ülke borcunu kredilerle ödemeye çalışır duruma gelmiştir.

1950-53 yılları arasında tarımdaki gelişme diğer sektörlere de etki etmiştir.1950-60 döneminde planlanın aksine Devletin ekonomideki payı azalmamıştır.

Tablo 1.Yatırımların Sektörel dağılımı

Dönem ortalaması	1948-1949	1950-1958
Tarım	10,4	21,7
Madencilik ve İmalat sanayi	16,7	22,8
İnşaat	28,4	18,6
Elektrik, Gaz ve Su	-----	7,7
Ulaştırma ve Haberleşme	25,2	21,3
Ticaret	5,9	1,8
Diğer Hizmetler	13,2	7,1

Kaynak: Okyar,1974:1108

Tablo 1'e baktığımızda 1940'lı yılların sonu ile 1950'li yıllarda yapılan yatırımların sektörel dağılımını göstermektedir. Yapılan yatırım sektörel dağılımların nasıl farklılık gösterdiğine baktığımız da 1940'lı yılların sonuna tarım, maden ve

imalat sanayi ve elektrik, gaz ve su sektörü hariç diğer sektörler de yapılan yatırımların azaldığı görülmektedir. Tabloya bakıldığın da tarım sektörüne yapılan yatırımlarının yüzde 10,4 yapılırken, 1950'li yıllar da yüzde 21,7 yapıldığını 1950'li yıllar da tarım sektörüne ilginin ve yatırımının artığını gösterir. Madencilik ve imalat sanayisi sektörünün yüzde 16,7 iken yüzde 22,8 artığı, elektrik, gaz ve su sektöründe yapılan yatırımların ise 1950'li yıllar da 7,7 yatırım yapılmıştır. Ama diğer sektörler için aynı şey söylenememektedir. Yatırımların inşaat, ulaştırma ve haberleştirme, ticaret ve diğer sektörler üzerinde negatif yönde etkisi olmuştur. 1940'lı yılların sonunda inşaat sektöründe yatırım yüzde 28,4 iken 1950'li yıllarda bunun yüzde 18,6 olduğunu görmekteyiz. Ulaştırma ve haberleştirme sektörünün yüzde 25,2 iken 21,3 azaldığı, ticaret sektörün de de yüzde 5,9 iken 1,8 olduğunu ve diğer hizmet sektörlerinde de yüzde 13,2 iken 7,1 şeklinde sektörlere azaltılarak yatırım yapılmıştır.

Tablo 2. Türkiye'de 1950-1959 senelerinde Özel Sabit Yatırımların Toplam Sabit Yatırımlar içindeki yüzdelik payı (1968 Fiyatlarıyla)

Yıllar	Özel Sabit Yatırımların oranı	Kamu Sabit Yatırımların Oranı	Özel Yatırımların Yıllık Artışı	Kamu Yatırımların Yıllık Artışı	Toplam Yatırımların Yıllık Artışı
1950	61	39	23,3	40,5	29,5
1951	62	38	8,5	4,2	6,8
1952	60	40	22,5	34,2	26,9
1953	53	47	1,7	31,7	19,8
1954	56	44	1,0	9,7	4,0
1955	58	42	6,1	0,0	3,4
1956	53	47	14,7	1,6	7,8
1957	51	49	1,3	9,7	5,2

1958	57	43	11,3	12,2	0,1
1959	54	46	1,8	12,0	4,1

Kaynak: Yaşa, 1980:94

Tablo2'ye göre;

Özel kesimin özendirilmesine karşın, toplam yatırımların içerisinde devlet yatırımlarının oranı azalmamaktadır. Zira özel kesim özendirilsin diye evvela altyapı yatırımlarının gerçekleşmesi lazımdır. Bundan sebep bu dönemde hususi kesim eliyle kurulma imkânının olmadığı anlaşılan birtakım sanayi ve zirai maddeler ve ara malları işletmeleri devlet eliyle gerçekleştirilmek mecburiyetinde kalınmıştır.

1.2.1. Ekonomiyi Etkileyen İç Gelişmeler;

- Toprak reformu tartışmalarıyla iyice gün yüzüne çıkan parti içi muhalefet CHP'nin bölünmesine ve daha sonra da çok partili sürecin başlamasına sebep olmuştur. Çok partili hayat ile 1950 de hükümeti DP kurdu. Yeni hükümet devletçilik anlayışında değişim olmasını istiyor ve devletin ticari faaliyetleri özel kesime bırakmasını daha liberal bir ekonomi olmasını istiyordu. (Kepenek-Yentürk, 2001:91)
- Cumhuriyetten sonra ilk defa bu dönemde tarıma geniş yatırımlar uygulanmasına olanak sağlayan politikalar uygulanmıştır.(Yaşa v.d., 1980:190)
- Tarımda makineleşme, tarıma dayalı kredi olanakları ve karayollarına verilen önem tarımı geliştirmeye yönelik politikaların başlıcalarındandır.
- Uygulanan liberal politika çerçevesinde Hükümet sanayileşmeyi özel kesime bırakmış ancak aynı zamanda özel kesime üretim fiyatının altında ürün satmıştır. Bu durum özel kesime kısa yoldan daha çok para kazandırdığından özel kesim sanayiye etkin yoğunlaşmamıştır.
- İlk defa bu dönemde KİT'ler kamu-özel ortaklığı ile yönetilmeye başlamıştır.
- Karayollarına büyük önem verilerek kamu sermayesi bu alanda kullanıldı temel gaye köylünün pazara açılmasını kolaylaştırmaktır.

- 1951 senesinde yapılan Sanayi Kongresi'nde hususi teşebbüse öncelik verilmesi, Sanayi Nezareti ve özel kesim sanayicilerinin teşkil edecekleri sanayi odalarının açılması prensipleri kabul edilmiştir. (Yaşa v.d., 1980:188)
- 1951'de Yabancı Sermaye Kanunu çıkarıldı.
- 1951 de çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu tarımda ve ticarette yabancı sermayeyi engellediğinden 1954'te Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu faaliyete geçmiş mevcut engeller kaldırılmıştır.(Kazgan, 1999:83)
- 1954'te faaliyete geçen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu sayesinde montaj ve otomotiv sanayinin kökleri oluştu. (Alacaklıoğlu, 1974:29)
- 1954'da kabul edilen Petrol Kanunu ile birlikte devletin kontrolünde bulunan petrol arama ve petrol kuyularını işletme hakkı yabancı sermayeye de verilmiştir. (Yaşa v.d., 1980:94)
- 1957'de yapılan değişiklik ile yabancı sermayeye rafineri kurma yetkisi verilmiştir.
- Turizmi teşvik kanunu ile yabancılara kırsalda gayrimenkul alma hakkı tanındı.
- Devlet Denizyolları ve Devlet Havayolları A.Ş'ye dönüştürülerek yabancı sermaye ortaklığına açılmıştır. (Kazgan, 1999:84)
- 1954'te ithal mallardan Hazine Hissesi ismi verilen yeni vergi alınmaya başlanmıştır.
- 1956'da Milli Koruma Kanunu tekrar yürürlüğe getirilmiştir.
- 1956'da İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi kurulmuş böylelikle ithal malların kontrol altında tutulması amaçlanmıştır.
- 1950'li yılların politikasının temelleri liberalizm ve özel girişimin önünü açmak üzerine olmasına karşın bunu planlı sanayileşmeye yoramadığından bu dönemde sanayileşmenin plansız ve gelişi güzel gelişmesinden dolayı KİT sayıları 1953 yılı itibari ile artmaya başlamıştır.(Doğan,2015:26.27)
- 1960'da çıkarılan Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. kanunu yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek için çıkarılmıştır. (Şahin,2009:103)
- Uygulanan genel iktisat politikalarının sonucunda sanayileşme yeterli büyümeyi gerçekleştirememiştir. (Kılıçbay, 1997:26,27)

- KİT'lerin işletmeleri uygulanan politikalardan dolayı zarar ettiğinden bu zararlar TCMB tarafından karşılandığından ülkede oluşan enflasyonist baskılara katkı sağlamıştır.
- II. Dünya savaşı yıllarında biriken döviz ve altın stoku 1950'li yıllarda uygulanan liberalizm ve ithal girdi politikası yüzünden hızlıca tükenmiştir. 1953 yılına gelindiğinde döviz darboğazı sorunu ortaya çıkmış ve bu durum enflasyonist baskıların oluşmasına sebep olmuştur. Enflasyonist baskılar 1958'de kullanılmaya başlanan istikrar önlemleri paketine kadar sürmüştür. (İTO, 1989:29)
- 1950'li yıllar 1960'larda uygulanan planlı kalkınma döneminin hazırlayıcısı olmuştur. (Kazgan,1988:271)

1.2.2. Ekonomiyi Etkileyen Dış Gelişmeler;

- Dönemin hemen başında yıkıma uğramış olan Avrupa'nın tarım ürünü ithalatına ihtiyacı olması, Kore Savaşının varlığı ve Türkiye'nin doğu blokuna katılmasını istemeyen ABD'nin dış yardım ve kredileri ülkenin 1950-53 yıllarında büyük ekonomik büyüme gerçekleştirmesine olanak sağlamıştır. 1953 yılı sonrasında ise dış konjektör yapının Türkiye'nin lehine olmayışı ekonomik bunalımda etkili olmuştur.
- Özel kesimin aktif rol alması isteniyor ve kamu sermayesi altyapı faaliyetlerine yönlendiriliyordu ve bu dönemin sermayesi dış finansmanlardır.
- Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk kez yabancı sermaye 1950'li yılların başında teşvik edilmeye çalışılmıştır.(Doğan,2015:107)
- Bu dönemde çıkarılan kanunlar ile yabancılara birçok haklar tanınmıştır; rafineri kurma yetkisi verildi, tarımda ve ticarette yabancı sermayenin önündeki engeller kaldırıldı, petrol arama ve petrol kuyularını işletme hakkı, kırsalda gayrimenkul alma hakkı ve bazı kuruluşlar anonim ortaklık şirketlerine çevrilerek yabancıların buralara yatırım yapması amaçlanmıştır.
- Türkiye 1951-1957 yılları arasında 695 milyon $'ı kredi, 754 milyon $'ı hibe olacak şekilde toplamda 1450 milyon $ dış yardım ve fonlar almıştır.(Yaşa v.d., 1980:94)

- Bu dönemde dışardan elde edilen kaynağın büyük bölümü krediler ve askeri amaçlı yapılan bağışlardır. (Y.S. Tezel, 1994:204)
- Dış yardımların önemli bir bölümü tarımsal üretimi artırmak için traktör alımına harcanmıştır. (Kuyucuklu, 1986:198)
- Hükümetin destekleme politikasından dolayı çiftçiden tarım ürünlerini TMO aracılığı ile yüksek fiyattan alıp daha düşük fiyata ihraç etmesi ekonomik bunalımın nedenleri arasındadır.
- Kore Savaşının bitmesi ile konjektör yapının bozulması ihracatı olumsuz etkilemiştir.
- Sanayi ürünlerinin ithal girdi ile üretilmesi döviz darboğazından olumsuz etkilendiğinden dış ticaret açığı artmıştır.
- 1954 yılında bir Dünya Bankası uzmanının yapmış olduğu iktisat politikası önerisi Türkiye'nin egemenlik anlayışına uymadığından Dünya Bankası ve Türkiye'nin arası açılmış ve 1966'ya kadar bu kaynaktan kredi alınamamıştır. (S. Gürsel, 1983:478)
- Türkiye'ye kredi veren uluslar 1956 yılı itibari ile bir istikrar programı uygulanmasını istemişlerdir bunu yapmak istemeyen Hükümet 1958 yılına kadar direnmiş ancak sonunda mecbur kalarak devalüasyon yani iktisadi istikrar tedbirleri ilan etmiştir.
- 1957 yılı itibari ile dış kredi ve yardım bulmak güçleşmiş sadece ikili ilişkiler aracılığı ile ihtiyacın çok altında olacak şekilde krediler alınabilmiştir. (Serin, 1963:41)

1.3. BUNALIM DEVÜLASYONU 1958

1950-1960 döneminin ilk senelerinde dış ticaretteki liberasyonun tesiriyle ve serbest finansman sebebiyle sermayesinin kısa zamanda bitip iç fiyatların artması ve sabit kur politikasının da teşvik ettiği döviz isteği çoğalırken ithalat zorlukları sebebiyle üretim kabiliyeti azalmıştır. (İTO, 1989:31)

1954 yılında başlayan iktisatta, bilhassa dış ticarette yoğun buhran oluşmuştur. Süratli ekonomik büyüme ve endüstrileşme için kışkırtılan iç talep,

plansız programsız yatırımlar ve kaynak israfı enflasyona ve büyüyen dış ticaret açıklarına sebebiyet vermiştir. (A.Sönmez, 23/4 yılyok)

1950 senesinde liberalleşme politikaları uygulanmaya koyulunca T.C daha fazla dışa açılmış ve dışa bağımlılığın başlangıcı oluşmuştur. 50'li yılların ikinci yarısından başlayarak meydana gelen ödemeler dengesindeki açıklar dış borçlanmayı artırmış artık uluslararası kuruluşlardan da borç alınmaya başlanmıştır.

Yaşanan ekonomik buhran 1956 itibariyle dış kredi ve yardımların kesilmesiyle doruğa çıkmıştı. Yardım ve kredilerin kesilme amacı Hükümete bir dizi ekonomik istikrar programını kabul ettirmekti, mevcut Hükümet devalüasyona gitmemek için bir dizi önlemler almış fakat pek faydasını göremeyice4 ağustos 1958 yılında ekonomik istikrar programını yani devalüasyonu açıklamıştır. İstikrar tedbirlerinin uygulanması karşılığında 420 milyon $ vadesi gelmiş ancak ödenmeyen dış borç ertelenmiş ve 359 milyon $ kredi sağlanmıştır.

Alınan önlemler şu şekilde kronolojik sıralanabilir;

- İlk döviz darboğazı 1952 de başlamasıyla hükümet döviz ticaretinde Ticaret Bakanlığının vizesi koşulunu getirmiştir. Böylelikle TCMB rezervleri korunmaya çalışılmıştır.
- Paralel kur uygulaması hayata geçirildi. 1953 yılında Ziraat Bankasında oluşturulan bir fon ile ihraç olanakları azalan ürünlere prim verilmesi sağlandı.
- Tam döviz kontrol sistemi getirilmiştir. 1956 yılında Türk Parasının kıymetini korumaya yönelik yasa kabul edilerek döviz komitesinin kurulmasını ve dövizin kontrolünün bu kurulda olması amaçlanmıştır.
- 1956 yılında ithal malları fiyat kontrol komitesi kurulmuştur
- 1957 de ithal mallardan Hazine Hissesi adı altında ek bir vergi alınmıştır.
- Dış kredi bulma çabaları

Alınan tüm bu önlemler 1958 devalüasyonunu engelleyememiştir.

1956 senesinden sonra dış ticaret açıklarının finansmanında rastlanılan zorluklar sebebiyle ilk borç ertelemesi gerçekleşmiş ve Türkiye ekonomisinin düzene

girmesi amacıyla 4 Ağustos 1958'de İktisadi İstikrar Programı kabul edilmiştir. (Doğan,2015:123)

Dış borçların faizlerini dahi ödeyemeyecek duruma gelen hükümet IMF önerileri üzerine 4 Ağustos 1958' Türk lirasını %320 oranında devalüe ederek 1$'ı 2,80TL den 9 TL'ye çıkarmıştır. (İTO, 1989:31)

Türk Lirasının resmi dolar kuru için birden 1$=9 TL şeklinde olmamıştır. Dolar kuru 1$=2,80 TL olarak kalmaya devam etmiş ancak döviz alım satım işlemlerine prim ödemesi getirilerek çoklu kur uygulamasına gidilmiştir. (Şahin, 2002:121)

Dönem boyunca dış ticaretteki kur farkı bir karışıklığa dolayısıyla bilinmezliğe sebep olmuştur. Bazı ülkeler gazete ilanları Türkiye'den alacaklı olan vatandaşlarını belirleme yolunu izlemişlerdir. (Kepenek-Yentürk,2001:122)

1958 istikrar programı ile ithal ikamesi stratejisi ağırlık kazanmıştır. Döviz darboğazının kaçınılmaz sonucu olan ithal ikamesi; kotalar yüksek gümrük vergileri ve ithal yasaklar ile uygulanmaya çalışılmıştır. (Uludağ-Arıcan, 2003:208)

4 Ağustos kararları ile ithal malların fiyatlarını artırırken aynı zamanda KİT ürünlerine zam yapılarak maliyetleri artırılmıştır. (Uysal, 2004:59)

1.4. 4 AĞUSTOS KARARLARININ İÇERİĞİ;

- Türk Lirasının değeri düşürülecek çoklu kur uygulamasına geçilecektir.
- Para arzı sıkı kontrol altına alınacak.
- İç piyasada KİT ürünlerinin fiyatları artırılacak.
- İthalat ihtiyacı üç aylık kotaları içeren bir programa bağlanacak.
- İhracat için düşük kur sistemi uygulanacak.
- Bütçe denkliğini sağlayabilmek için harcamalar azaltılacak.
- Yatırımlarda verimli ve kısa vadeli projelere yönelmesi kabul görmüştür. (Ekzen, 1984:174,175)

Bu süreçten sonra Türk sanayii borç buldukça üretebilen bir yapıya dönüşmüştür. (İTO,1989:31)

Çoklu kur uygulaması 1960'a kadar devam etmiş 1960'ta kaldırılmıştır.

IMF ile Türkiye arasında ilk stand-by olarak değerlendirilen program ağır koşullara rağmen başarı sağlayamamıştır. (Uysal, 2004:59)

1958 programıyla yürürlüğe giren istikrar tedbirleri sonucunda ekonomide daralma süreci başlamış ve bu daralma 1962 yılına kadar sürmüştür. (Ekzen, 1984:186)

Yapılan istikrar tedbirleri programı istikrarın sağlanması için yeterli olamamış ve 1960 yılında yapılan askeri darbe ile hükümet düşmüştür. Tüm bu olanları ele alınca 1950'li yılların ilk zamanlarında uygulanan ekonomi politikası ülkenin gerçekleriyle bağdaşmadığı kanısı ortaya çıkmaktadır.

1.5. DÖNEMDE SEKTÖRLERİN GELİŞİMİ

1.5.1. 1950'li Yıllarda Tarım

II. Dünya Savaşı bütün ekonomiye bir hayli negatif yönde tesir etti, ancak bu senelerde en önemli kazanç düşüşü tarım sektöründe meydana gelmiştir. Geçimini tarım sektöründen elde ettikleri kazançla yapan vatandaşların yaşam kalitesinin de düşüş yaşadığı söylenmektedir.(Kazgan, 1973:614)

II. Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğramış ve aynı zamanda yaşanan insan kayıplarından dolayı tarımda çalışacak kişi sayından ciddi boyutlarda düşüş yaşayan Avrupa'nın tarım ürünleri özellikle de tahıl ürünleri ihtiyacının bir bölümünü fiili bir şekilde savaşa katılmamış olan Türkiye karşıladı.

Türkiye'ye kredi ve ekonomik yardımlar sağlayan dış yardım çevrelerinin Türkiye'ye vermiş oldukları raporlarda Türkiye'yi tarıma teşvik etmeleri ve bunun yanında verimli iklim koşulları da tarım sektörünün büyümesinde katkı sağlamıştır.

11 Haziran 1945 tarihinde çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 1950'li yılların tarım politikalarına da yön vermekteydi. Yasa gereği kamuya ait olan fakat işletilmeyen, köy ve mahallelerin müşterek kullanımında olan ancak iktidara göre lüzumundan fazla olan, sahipsiz topraklar, hususi mülkiyette olup da kamulaştırılacak olan toprakların, topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılması

planlanıyordu. Çiftçiyi topraklandırma kanunu daha çok kamu topraklarının dağıtılması yönünde oldu, yaklaşık olarak 350 bin aileye 18 milyon dönüm toprak dağıtıldı. Yasanın kooperatifleşme ve topraksız köylünün üretimini artırma ve benzeri önermeleri ise büyük ölçüde gerçekleştirilemedi. (Kepenek-Yentürk, 2001:105) Ekime açılan alanlar arasında meraların da olması hayvancılığı olumsuz etkilemiştir.

Ekilen arazinin genişlemesi yalnızca Çiftçiyi Topraklandırma Kanuna bağlanması yeterli bir değerlendirme olmamakla beraber Marshall Yardım Programı da göz önünde bulundurulmalıdır. Marshall Yardım Programı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan ekonomik destek tarım sektöründe makineleşme olarak kullanılmıştır. Dönemin traktör sayılarındaki değişimini Tablo3 te gözlemleyebiliriz.

Tablo 3. Traktör sayısı ve ekilen araziye dair gelişmeler

Yıllar	Traktör Sayısı	Ekilen Arazi (bin ha)	Ekilen arazinin toplam arazideki yüzdelik payı (%)	Traktör ile işlenen arazi (bin ha)
1948	1756	13848	17.8	80
1950	16858	14542	18.7	1244
1955	40282	20998	27.0	3021
1960	42136	23264	29.9	3160

Kaynak: DİE (TÜİK); Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesinin 50 yılı semineri,1973

Tabloya baktığımıza zaman yıllar içerinde hem traktör sayısının hem de ekilen arazi alanın artış yönünde değişmiştir. 1948 yılında 1756 traktör varken bu sayının 1950 yılında 16858, 1955 yılında 40282, 1960 yılında ise 42136 traktör sayısına yükseldiğini görmekteyiz. Aynı zaman da bu durum ekilen arazi içinde geçerlidir. 1948 yılında ekilen arazinin 13848 bin hektar alan iken 1950 yılında 14542, 1955 yılında 20998, 1960 yılın da ise 23264 hektar alan ekildiği görülmektedir. Tabloya baktığımız yıllar içerisinde hem ekilen arazinin toplam arazideki yüzdelik payı hem de traktör ile işlenen araziler de de artış olmuştur. 1948 yılında ekilen arazinin toplam arazideki yüzdelik payı 17.8 iken, 1950 yılında 18.7,

1955 yılında 27.0, 1960 yılında ise bu yüzdelik oranı 29.9 yükselmiştir. Ekilen arazinin toplam arazideki yüzdelik payının artması ve aynı zaman da yıllar içerin de traktör sayısının da artmasıyla traktör ile işlenen araziler de artmıştır. 1948 yılında 80bin ha, 1950 yılında 1244 bin ha, 1955 yılında 3021 bin ha ve 1960 yılında 3160 bin ha alan traktör ile işlenmiştir.

Tarım sektöründe traktöre büyük bir eğilim olduğunu gözlemlemekteyiz hatta ilk yabancı özel sektör ortaklığı ile açılan sanayi kuruluşu yerli traktör yapımı fabrikasıdır.

Tarımsal kredi kullanımı bilhassa 1949-55 yılları arasında gözle görülür artarak 1959 yılında öncesindeki on yılın on katına yükseldi. (Kepenek-Yentürk, 2001:107)

Tarım ürünlerinin fiyatlarına devlet desteği verilmesi yani Destekleme politikası da tarım ürünlerinin artışına katkı sağlamış ancak TMO yüksek fiyattan alıp daha düşük fiyattan ihraç ettiğinden açıklar vermiş bu açıklar da TCMB tarafından karşılandığından devletin borçlarına yenilerini eklemiştir.

Destekleme alımı kapsamına giren ürün sayısı artarken TMO satın aldığı ürünlere yüksek taban fiyatları uygulamıştır. Yüksek taban fiyatı uygulanmasının sebebi ise TMO üreticiye pozitif kar payı bırakmak istemiştir. (Akbank, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1979:170)

Tablo 4. 1950-1960 Dönemi Tarımsal Girdilerin Gelişimi

Yıllar	İşlenen Alan (Bin Hektar)	Artış Oranı (%)	Traktör Sayısı	Artış Oranı (%)	Tarımsal Kredi (Milyon TL)	Artış Oranı (%)
1950	14,542	9,6	16585	80,9	412	22,3
1951	15272	5,0	24000	44,7	646	56,8
1952	17361	13,7	31415	30,9	1067	65,2

1953	18812	8,4	35600	13,3	1213	13,7
1954	19616	4,3	37743	6,0	1497	14,0
1955	20998	7,0	40282	6,7	1558	4,1
1956	22453	6,9	43727	8,6	1888	21,2
1957	22161	1,3	44144	1,0	2108	11,7
1958	22765	2,7	42525	-3,7	2161	2,5
1959	22940	1,0	41896	-1,5	2313	7,0
1960	23264	1,4	42136	0,6	2392	3,4

Kaynak: Kepenek-Yentürk,1995:97

Tabloya göre;

İşlenen alan miktarı her yıl artmıştır ancak yaşanan artışlar arasında bir istikrar söz konusu değildir. 1952 yılında bir önceki seneye göre %13,7 artış göstererek en yüksek artışı elde etmiştir. 1959 yılında ise bir önceki yıla göre %1,0 artış yaparak en düşük artışın olduğu yıldır.

Traktör sayısındaki istatistiklerden bir grafik çizecek olursak eğer en düzensiz ve istikrarsız grafik olur, çünkü bir anda çok artarken bir anda artış hızı düşmüş ve hatta miktarın azalma olan yıllar bile vardır. Yüzdelik artışın en fala olduğu yıl %809 ile 1950 yılı iken en düşük olduğu yıl %-3,7 ile 1958 yılıdır. Fark edeceğiniz üzere 1958 yılında traktör miktarı bir önceki yıla göre düşüş yaşamıştır, bunun sebebi miadı dolan traktörlerin kullanımdan kalkmasıdır.

Sonuç olarak; traktör sayısının arması ile işlenen toprak miktarı da artmıştır. Tablo4de görüldüğü gibi ekilen alan 1950 te 14,5 milyon hektar 1960 yılında 23,2 milyon hektara yükseldi yani yaklaşık olarak %60 oranında artış gösterdi. Tarıma

açılan alanlar arasında meraların bulunması hayvancılığın bu süreçten kötü etkilenmesine sebep oldu.

Traktör sayısındaki hızlı artış dönemin ikinci yarısında devam etmemiştir. Bunun birkaç sebebi vardır. Bunlardan başlıcaları şu şekilde sıralanabilir;

- Ekonomik darboğazdan dolayı oluşan dış alım güçlüğü.
- Dengesiz bir biçimde sayısı artırıldığından birim başına verim düşmüştür.
- Traktör kullanımı konusunda yeterli teknik hazırlığın yapılmamasına bağlı olarak sürücülerin eğitimsiz olması ve traktör bakımına yönelik yan hizmetlerden yoksun olunması.
- Gübreleme ve sulama gibi çağdaş tarıma önem verilmemesi, işlenen alanın sadece %4 sulanıyordu. (Kepenek-Yentürk, 2001:105)

Traktör sayısının artmasına bağlı olarak köylerde ve kırsalda bulunan tarım işçileri işsiz kalmış ve kentlere yerleşmiştir. Köyden kente göç ile birçok alanda alt yapı sorunu ortaya çıkmıştır. Gecekondu ve çarpık kentleşme sorunları da meydana gelmiştir.

Dönemin tarımsal gelişmelerinden bir diğeri de sanayide hammadde olarak kullanılan şeker pancarı, çay ve pamukta önemli artış gözlenmiştir. Tarımsal üretim hem sayısal hem de sanayi ihtiyacından dolayı nitelik olarak farklılaşmıştır.

Karayolu yapımına özen verildiğinden bu dönem itibari ile tarım ürünlerinin pazara açılması kolaylaşmıştır.

Kredi imkânlarının artması, traktör sayısının çoğalması, karayolu ulaşımının yaygınlaşması ve tarımda destekleme fiyatının etkin kullanılması tarımda hem teknik hem de niteliksel olarak gelişmeye olanak sağlamıştır.

1956 sonrasında ülkede başlayan ekonomik bunalım tarımı da etkilemiştir tarım gerek girdi olarak gerekse üretim miktarında yaşanan büyüme olarak gerilemiştir.

Tablo 5. Tarımsal girdilerin yıllar içerisindeki gelişimi

Yıllar	Gübre kullanımı (bin ton)	İlaç kullanımı (bin ton)	Tarımsal krediler (milyon TL)	
			(A)	(B)
1950	42,1	---	810,1	412
1952	67,3	2,6	1796,2	1067
1954	82,1	4,5	2380,8	1497
1956	82,0	15,7	3462,2	1888
1958	70,0	20	4408,6	2161
1960	107,3	23,4	4755,6	2392

Kaynak: Singer,1977:201

Not: (A) Toplam tarımsal krediler; T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi Koop. Ve Tarım Satış Koop. Kredilerinin toplamıdır. (B) Sadece T.C. Ziraat Bankası Kredileridir.

Tablo5'e göre;

Tarımsal ilaç kullanımı her yıl artış hızını artırarak artmışken, gübre kullanımında aynı istikrar söz konusu değildir. 1956 yılına kadar düzenli artan gübre kullanımı 1958 yılında düşüş yaşamış, 1960 yılında tekrar artmıştır.

1.6. 1950'li Yıllarda Sanayi

Temelleri 1930'lu yıllarda atılmış olan Türkiye sanayiciliği ağırlıklı olarak tarımsal ve madensel hammaddeleri işlemeye yönelikti sanayicilik 1950-1960 döneminde pek değişikliğe uğramamıştır.(Şahin,2009:112) Dönemin asıl özelliği, sanayi üretiminde dışardan almak yerine yerli üretimi (ithal ikameci sanayileşme) esas kılmaktır. 1956 yılına kadar iç talebin genişlemesiyle sanayi sektörü büyüme eğilimi göstermiştir. İç talepteki genişleme çeşitli sebeplerle ilişkilendirilebilir;

- Marshall yardımları çerçevesinde tarımda yaşanan makineleşme ve buna bağlı tarımda yaşanan büyüme, hammaddesini tarımdan karşılayan sanayinin büyümesini tetiklemiştir.
- Dış konjektör den kaynaklı tarım ürünlerinin değerinin artması tarım sektörüne sermaye kazandırdığından bu sektör çalışanlarının alım gücünü artırmıştır.
- Tarımın pazara açılmasını kolaylaştırmak için karayolu ulaşımına hükümetin önem vermesi, tarımdan geçimini yapan ve makineleşme ile işsiz kalan kitlenin şehirlere göç etmesi ve tüketim toplumunu artırması iç talebi artıran unsurlardır.
- İç talebin artmasında bir diğer unsur da hükümetin uyguladığı liberal politikadır. Politika doğrultusunda ithal mallar rahatlıkla ülkeye girmiş ve halk tarafından talep görmüştür.

Tüm bu gelişmeler 50-56 yılları arasında sanayinin büyümesinde etkili olmuş ve bu yıllarda sanayi ortalama olarak %10 büyüme yaşamıştır. (Şahin,2009:113)

1950-1958 devrinde iktisatta toplam sabit sermaye mevduatlarının ortalama %22 si endüstriye ayrılmıştır. Bu mevduatların da ara ve tüketim malları üreten sanayi işletmelerine yapıldığı gözlenmektedir. (Z.Y.Hershlag,1968:172)

Dönemin başında benimsenen politika gereği özel sermaye desteklenmiş ve sanayileşmede öncülük etmesi amaçlanmıştır. Hükümetin desteklemesine karşın bu dönemde yasal destekleme veya özendirme yapılmamıştır. Bunun yerine kamu-özel ortaklığı, talep gören ürünlerin üretiminin özel sermayeye bırakılması, KİT'lerde üretilen ürünlerin ucuz fiyattan özel girişimcilere satılması gibi destekleme politikaları uygulanmıştır. Özel sermayenin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 1950'de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulmuştur. TSKB'nin amaçları şu şekildedir;

- Özel sermayenin kurulmasına ve gelişimine katkı sağlamak.
- Yerli-yabancı ortaklığı şeklindeki sanayi kuruluşlarını özendirmek.
- Pay senedi ve tahvillerin özel mülkiyete geçmesine yardımcı olmaktır. (Kepenek-Yentürk, 2001:110)

1950'li yıllarda hususi sermaye azımsanmayacak bir ilerleme kaydetse de iç talebe tek başına cevap verecek seviyeye gelememiştir. Bu vaziyete karşılık hazırda bulunan kamu sanayi kuruluşları büyütülerek ve yeni KİT'ler kurularak artan iç talep karşılanmaya çalışılmıştır. 1950'li yıllarda kurulan KİT'ler şu şeklidedir;

- Sınai Kalkınma Bankası.
- Devlet Malzeme Ofisi.
- Makine Kimya Endüstrisi.
- Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı.
- Türkiye Vakıflar Bankası.
- Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi.
- Türkiye Gübre Fabrikaları.
- Et ve Balık Kurumu.
- Türkiye Çimento-Azot Fabrikaları.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı.
- Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri.
- Selüloz ve Kâğıt Sanayi Kurumu.
- Turizm Bankası.
- Türkiye Kömür İşletmeleri.

Tablo 6. 1950-60 Yıllarında KİT Yatırımları

YILLAR	YAPILAN YATIRIMLAR (milyon TL)	TOPLAM YATIRIMLAR İÇİNDEKİ PAYI(%)
1950	91,8	9,1
1951	123,9	9,8
1952	167,0	9,1

1953	253,8	12,
1954	253,3	14,0
1955	539,9	14,9
1956	539,9	16,5
1957	432,8	10,7
1958	437,1	9,3
1959	1104,0	15,7
1960	1399,0	17,9

Kaynak: Övgün,2009:70

Tablo6 ya göre;

KİT'lere en büyük yatırım 1399 milyon TL ile 1960 senesinde yapılırken, en az yatırım 91,8 milyon TL ile 1950 senesidir.

1958 yılında yatırım 437,1 milyon TL iken 1959 yılında 1104 milyon TL ye yükselerek dönemin içerisinde en büyük yatırım sıçramasını ve aynı zamanda toplam yatırımlar içindeki yüzdelik payını 9,3 ten 15,7 ye çıkarmıştır.

1957 senesinde KİT'lere ayrılan yatırım bir önceki yıla göre yaklaşık %19 küçülerek 432,8 milyon TL de kalmıştır.

İncelenen dönemde KİT'lere yapılan yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı 1960 yılında zirveyi görerek 17,9 iken 1950 ve 1952 yılların 9,1 ile en düşük yıllarını yaşamıştır.

Ayrıca 1955 ve 1956 yıllarında KİT'lere yapılan yatırım miktarı aynı (539,9) olmasına rağmen toplam yatırımlar içerisinde yatırım payında artış yaşamıştır bunun tek sebebi 1956 yılında özel kesimin yapmış olduğu yatırım miktarında düşüş yaşanmasıdır.

Tablo 7. KİT'lerin İstihdama Katkısı

SENELER	**MEMUR**	**İŞÇİ**

1955	63809	125609
1956	65305	123540
1957	67958	130430
1958	70654	133555
1959	77186	141436

Kaynak: Övgün 2009:69

Tablo7'ye göre;

KİT'lerin istihdama çok önemli katkı sunduğunu hatta kurulan KİT'lerin bir nedeninde istihdam sağlamak olduğunu kanıtlamaktadır. Yıllar içerisinde memur ve işçi alımları bir önceki yıla göre hep artmıştır. Diğer yıllara göre 1959 yılında açılan işçi ve memur kadrolarına bakıldığında bir önceki yıla göre en büyük büyüme yüzdeliklerine sahiptirler.

Kamunun sanayiye yatırım yapması kamu ve özel sermaye arsında bir rekabete sebep olmamış aksine işbölümü ve ortaklıklar gerçekleşmiştir. Devlet özeli desteklemek amacıyla kamuda üretilen malları çoğu zaman üretim maliyetinden daha altından özel sermayeye satmıştır bu özel sermayenin kurmuş olduğu sanayi dallarında kamunun üretimini girdi olarak kullanmak şeklinde değerlendirilmiştir. KİT ürünlerinin özel sermayeye çok ucuza satılması dolaylı olarak kaynak transferi olarak da yorumlanabilmektedir. Özel kesimin yatırımlarını genel olarak iç talep şekillendirmektedir özel kesim sanayileşmede öncü rol almak yerine kazancını daha hızlı artırabileceği sektörlere daha doğrusu bilindik ve talep gören alanlara yönlendirmiştir. Bu durum bazı alanlarda talebin üstüne çıkmasına sebep olmuştur. (W.Hale,1984:93)

1956'dan sonra kendini iyice hissettiren ekonomik bunalım ve dış ticarette tıkanıklık sanayi sektörünün hammadde bulamama sorununu ortaya çıkarmıştır. 1956'dan sonra özel kesim yatırımları ekonomik darboğazdan kaynaklanan yaklaşık %20'lik fiyat artışlarından olumsuz etkilenmiş ve küçülmeye gitmiştir. (Kepenek,1994:99)

1954 itibari ile meydana gelen ve 1956 da artık tamamen kendini gösteren ekonomik istikrarsızlık ve döviz darboğazı, uluslararası ekonomik ilişkilerde sorunlara sebep oldu ve bu durumdan en çok sanayi sektörü etkilendi. İthalatın yapılamaması ile sanayi sektörü ara ve yatırım malları bulmakta sorunlarla karşılaştı. İthal ikamesine yönelik sanayileşmenin ekonomiyi dışa bağımlılıktan kurtaramadığı gibi daha çok dışa bağımlı hale getiriyordu. Bu bağımlılık ara ve yatırım mallarına bağımlılık olarak meydana gelmekteydi. 1954 sonrasında ithalatın yaklaşık %90'nı ara ve yatırım mallarına yönelik gerçekleşirken %10'u tüketim mallarına yönelik gerçekleşmiştir. (Şahin,2009:113)

Sonuç olarak bu dönemde sanayi temel ya da dayanıksız mallar üretiminde gelişme kat etmiş ancak oluşturduğu üretimin hammaddesini ithal etmiştir bu da sanayinin gelişmesini engellermiş hatta dışa bağımlı bir sanayicilik anlayışının yer edinmesine sebep olmuştur. Ülke ekonomik sorunlar yaşadığı 1956 dönemi itibari ile döviz darboğazı oluşmuş üretim sekteye uğramıştır. Sanayi sektörü özel kesimin öncülüğüne bırakılmak istenmiş ancak özel sektör gerek artan iç talebi karşılayamamaktan gerekse dönemin siyasal ve toplumsal gelişmelerinden ötürü yeterli gelişimi gösterememiştir. Özel sektörün sanayicilikte yeterli düzeyde olamaması Hükümeti programında KİT'leri özelleştirme olmasına rağmen yeni KİT'ler kurma zorunluluğuna sürüklemiştir. Bu dönemde sanayicilik yeterli gelişimi gösterememekle beraber günümüz sanayiciliğinin temellerine katkı sunmuştur.

Tablo 8. Sanayide Kamu ve Özel Dağılımı

YILLAR	KAMU	ÖZEL
1950	103	2515
1952	115	2913
1954	146	3704
1956	169	4443

	1958	195	4926
	1960	219	6639
KURULUŞ SAYISI	**1950**	43	36
	1952	58	66
	1954	179	112
	1956	315	201
	1958	244	184
	1960	260	277
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (milyon TL)	**1950**	76033	86826
	1952	82115	99741
	1954	86161	130960
	1956	105520	136058
	1958	117852	172689
	1960	127988	169001
ÇALIŞAN KİŞİ SAYISI	**1950**	428	306
	1952	682	430
	1954	764	747
	1956	1022	1151
	1958	1699	2069
	1960	3505	2425
KATMA DEĞER (milyon TL)			

aKaynak: Singer,1977:300

Not: 10'dan fazla işçi bulunduran işyerleri temel alınarak hazırlanmıştır.

Tablo8'e göre; Özel sermayenin kuruluş sayısı kamu kuruluş sayısının yaklaşık olarak 25-30 katı aralığında olmasına karşın çalışan kişi sayılarında %10 ile %20 fazlası olabilmekte bu durum göz önüne alındığında kamu kuruluşlarının az miktarda sanayi kuruluşlarında çok kişi istihdam ettiği gözlenebilmektedir. Yani çalışan kişi sayısının en 10 değil de daha yüksek tutulan bir çalışma gerçekleşebilseydi kuruluş sayılarında bu kadar büyük farklar oluşmazdı.

Sabit sermaye yatırımları gözlemlendiğinde 1952 ve 1960 yıllarında özel sermayeye yapılan yatırımların daha fazla diğer yıllarda ise kamuya yapılan yatırımlar daha fazla olduğu görünmektedir. İncelenen yıllarda yatırımların en fazla olduğu yıl 1956 yılıdır. 1954 ve 1956 yıllarında yatırımlar çok yükselmişken 1958 yılında yatırım düşmüştür.

Tabloda katma değer incelendiğinde 1956 ve 1958 yıllarında özel sektör daha fazla katkı sağlamışken diğer yıllarda kamu kuruluşları daha fazla katkı sağlamıştır.

Tablo 9. Sanayi Yatırımlarının Yüzdelik Dağılımı (%) (1950-1960)

Yıllar	Özel	Kamu
1950	43	57
1951	44	56
1952	53	47
1953	55	45
1954	38	62
1955	40	60
1956	39	61
1957	46	54
1958	43	57
1959	63	37
1960	52	48

Kaynak: Yaşa,1980:92

Tablo9'a göre;

1950-60 dönemi öncesinde sanayileşme genel olarak devlet öncülüğünde ilerletilmeye çalışılmıştır bunun birkaç sebebi vardır örneğin özel sektörde sanayileşmeye etki edecek derecede sermaye bulunmaması veya dönemin ekonomi politikalarının devletçilik olması vb. sebepler 1950-60 dönemi öncesinde sanayinin devlet tekelinde olmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim 1952 yılına kadar sanayinin çoğunluğu devlet kontrolünde bulunmaktadır. 1950'de hükümet DP'ye geçince

sanayileşmenin politikası da değişim göstermiştir. Bu politika 1952 ve 1953 yıllarında özel sektörün daha aktif rol almasına sebep olsa da bu durum çeşitli sebeplerden dolayı uzun sürmemiştir. 1954 yılı itibari ile devletin rolü artmış 1959 yılana kadar bu böyle devam etmiştir.

1.7. DÖNEMİN MADENCİLİK FAALİYETLERİ

Bu dönemde madenciliği geliştirmek için az da olsa önem verilmiştir. Bir yandan KİT'ler maden üretimi artarken öbür yandan yasal teşvikler ile özel kesim özendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde çıkarılan Petrol Yasası ve Maden Yasası ile özel kesimin madenciliğe yatırım yapması amaçlanmıştır. Özel sermaye daha doğrusu yabancı özel sermaye dış ülkelerde bulduğu ve işlediği madeni Türkiye'ye satarak Türkiye'de yapacağı arama çalışmalarından daha fazla kar elde ettiğinden bu yasalar çok etkili olamamıştır.

Bu dönemde kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu ve Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri Kurumu gibi KİT'ler aracılığı ile devletin madencilik sektöründeki üretim payı artırılmıştır.

Tablo 10. Madenlerin Dönem İçindeki Gelişimi

MADENLER (Bin Ton)	1950	1955	1960
Ham Petrol	18	179	362
Krom	--	312	221
Blister Bakır	12	24	26
Demir	--	479	598
Manganez	32	25	25
Linyit	1204	2416	2991
Taşkömürü	2832	3498	3653

Kaynak: Kepenek-Yentürk, 2001:114

Tablo10'a göre;

Bu dönemde kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu ve Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri Kurumu gibi KİT'ler sayesinde Ham Petrol, Demir, Linyit ve bu üçünden daha az olarak Taşkömürü büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde Manganez ve 1960 yılında krom düşüş yaşamıştır. Blister bakır üretimi ise bu süreçte iki katına çıkmıştır.

1.8. DÖNEMDE HİZMET SEKTÖRÜ

Tarımda makineleşme ile tarımın pazara açılma ihtiyacı hız kazanmış ve Hükümetin karayolu ulaşımına önem verme gereksinimi ortaya çıkmıştır. Yine tarımda makineleşmenin etkisi ile tarım işçileri işsiz kaldığından kırsaldan kentlere göç etmişlerdir. Kentlerde oluşan yoğun nüfusun ihtiyaç duyduğu barınma, eğitim ve öğretim, sağlık, haberleşme ve ulaşım gibi hizmetler karşılanmaya çalışılmıştır. Tüm bu gelişmelerin yanında bir de dış finansman kaynaklarının Türkiye'ye karayolu ulaşımını telkin etmesi de hizmet sektörünün dönem içindeki gelişimini olumlu etkilemekle beraber karayoluna gereksiz bir şekilde ağırlık verilmiş ve kaynakların yanlış kullanımına sebep olmuştur. Kaynaklar doğru kullanılmadığından özellikle İstanbul'da çarpık kentleşme, gecekondulaşma, altyapı, eğitim ve öğretim, sağlık ve ulaşım sorunlarının oluşmasına zemin hazırladığı yorumu yapılabilir.

Tablo 11. Sektörlerin Gelirdeki Dağılımı

Sektörler	1946	1950	1955	1960
Tarım	45,8	41,7	39,0	37,9
Sanayi	15,2	14,6	16,0	17,2
Hizmet	39,0	43,7	45,0	44,9

Kaynak: Kepenek-Yentürk, 2001:116

Tablo 11'e göre;

1946 yılında tarım sektörü en büyük geliri getirirken en düşük geliri ise sanayi sektörü sağlamaktadır. İncelenen dönemde sanayi sektörü hep en düşük geliri sağlamıştır. 1950 yılı itibariyle hizmet sektöründen elde edilen ekonomik gelir diğer sektörlerle karşılaştırılınca en yüksek geliri sağlamıştır.

1.9. DÖNEME AİT EKONOMİK VERİLER

Tablo 12. İstihdamın Sektörlere Yüzdelik Dağılımı

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	Diğer
1950	85.7	7.4	6.9	-
1960	74.9	9.6	10.3	5.2

Kaynak: W.Hale,1982:99

Tablo 12'ye göre;

Tarım sektörü ülkenin istihdamına dönem boyunca en büyük katkıyı sağlamıştır fakat dönem içerisinde yüzdelik diliminde azalma yaşamıştır. Sanayi ve hizmet sektörleri istihdam da yeterli olmamakla beraber gelişim gösterdiği gözlemlenmektedir.

Tablo 13. 1950-1955 Dönemin de Yatırımların Sektörel Dağılımı

Sektörler	Milyar TL	Yüzdelik Dilim
Hizmet	2048	59.5
Sanayi ve Madencilik	371	10.8
Tarım	1024	29.7
Toplam	3443	100.0

Kaynak: Yaşa,1980:94

Tablo 13'e göre:

1950-1955 yılların da hizmet sektörüne yapılan yatırım %59.5 oranı ile en yüksek yatırımının yapıldığı sektördür. Bunu 29.7 ile tarım sektörü izlemektedir. Dönem boyunca sanayi sektörüne yeterli yatırımın yapılmadığı gözlenmektedir.

Tablo 14. GSMH ve Sektörel Hasılalar(Milyon TL, Cari Faktör Fiyatları ile)

Yıllar	Sanayi	Hizmet	Tarım	GSMH	Kişi Başına GSMH(TL)
1948	991.1	3515.4	4225.2	8731.7	438.3
1949	790.3	3643.3	3577.3	8010.9	393.5
1950	937.5	3839.5	3983.0	8739.5	420.0
1951	1055.5	4334.9	5147.6	10538.0	493.5
1952	1165.3	4943.8	5896.4	12005.7	546.9
1953	1391.8	5765.1	6956.7	14083.0	623.4
1954	2114.2	6580.4	6052.9	14281.2	615.4
1955	2114.2	7721.4	7385.1	17220.7	721.8
1956	2563.8	8958.7	8570.5	19996.0	818.1
1957	3576.4	10995.2	12192.6	26764.2	1059.9
1958	4593.0	13054.9	14490.0	31992.4	1229.0
1959	6439.4	16987.0	16184.6	39611.0	1481.6
1960	6551.0	18830.1	17550.0	42618.7	1549.3

Kaynak: Şahin,2009:109

Tablo14'e göre:

1949 yılında tarım ve sanayinin yaşamış olduğu düşüş GSMH'a ve kişi başına GSMH'a da etki ederek onlarında düşmesine sebep olduğunu gözlemliyoruz, aynı yıl hizmet sektörü büyümeye devam etmiştir. 1950 yılında her üç sektör de büyüme yaşamıştır bundan dolayı GSMH' da büyüme yaşamıştır, her ne kadar büyüme yaşasalar da hala 1948 yılının gerisindedirler. 1951 yılında GSMH'de yaşanan büyük artışın temel sebebi tarım sektöründe yaşanan büyümedir.

1952 ve 1953 yılları incelenen dönemde Türk ekonomisin en parlak yıllarıdır. Tarım için elverişli iklim koşullarının varlığı bu yıllarda tarım sektöründen büyük kazançlar elde edilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla dönemin iklim şartları tarımı olumlu etkilerken tarım da ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.

Tablo 15. GSMH'nin ve Sektörlerin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları(%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet	GSMH
1949	-13.5	-2.7	3.1	-5.0
1950-53	12.2	10.5	11.0	11.3
1954	-13.9	9.2	3.6	-3.0
1955-58	7.6	9.3	3.4	5.6
1959-60	1.3	2.0	6.4	3.8
1950-60	5.4	7.8	6.5	6.3

Kaynak: DİE(TÜİK): Türkiye Milli Geliri ve Harcamaları 1948-1972 (Tablo18s:60)

Tablo15'e göre;

1950'li yılların başında uygun iklim şartları, tarım da makineleşme ve dış yardımların etkisinin yanında bir de ikinci dünya savaşından tahrip olarak ayrılmış olan Avrupa'nın tarımsal ürün ihtiyacı daha doğrusu tahıl ihtiyacı Türkiye'yi 1950-1953 yılları arasında tarım da ihracatçı ülke konumuna getirmiştir. Bu da 1949 yılı ile karşılaştırıldığında tarımdaki büyümeyi gözler önüne sermektedir. Tarımdaki büyük gelişme tarıma dayalı sanayinin gelişmesine dolayısıyla da aynı dönem de sanayinin de büyüme hızına katkı sağlamıştır. Tarım da makineleşmenin ortaya çıkardığı işsizlik ile büyük kentlere kırsaldan yoğun göçler yaşanmıştır. Kente yerleşen köylü kesimin eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, haberleşme gibi ihtiyaçlarının giderilebilmesi için yapılan çalışmalar aynı dönem de hizmet sektörünün de büyümesini ortaya koymuştur. Her üç sektörün büyümesiyle GSMH'ın da büyüdüğü görülmektedir.

Türkiye tarımında sulamanın makineleşme ile paralel gelişmemesi verimsiz iklim şartları ile karşılaşınca tarım gelirlerinin 1959-60 döneminde düşmesine sebep olmuştur. Tarımda verimin düşmesi tarıma bağlı girdi kullanan sanayi kuruluşlarının

üretimini düşürmüştür. 1950'li yılların başında uygulanan liberal ekonomi politikasının etkisi ile Türkiye de sanayicilik dışa bağımlı hale gelmişti, karşılaşılan ekonomik bunalım ve döviz dar boğazı ithal girdilerin sınırlanmasına sebep olduğundan 1959-1960 dönemin de sanayicilikte görülen büyüme yetersiz kalmıştır. Her ne kadar hizmet sektöründe olumlu büyüme gerçekleşse de tarım ve sanayideki olumsuz durum GSMH'yi de olumsuz yönden etkilemiştir.

Tablo 16. 1950-1960 Yıllarında Türkiye'de Toplam Kamu Harcamaları ve Gelirleri(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

	Milyon TL	**Yüzdelik dilim**
Toplam Kamu Harcamaları(KH)	52569.1	100.0
Cari Harcamalar	26791	51.0
Yatırım Harcamaları	20257.5	38.5
Transfer Harcamaları	5520.1	10.5
Toplam Kamu Giderleri(KG)	37176.2	100.0
Dolaysız ve Dolaylı Vergi Gelirleri	24761.6	66.6
Gümrük Vergileri ve Harçları	2054.3	5.5
Tekel Gelirleri	4175.7	11.2
Diğer Kamu Harcamaları	6184.6	16.6
Kamu Kesim Açığı	15392.9	
KG/KH		70.7

Kaynak: Şahin 2002:126

Tablo16 göre;

1950-1960 yılları arasında tarımda yaşanan makineleşme, kurulan KİT'ler ve dönem boyunca gelişme gösteren sanayicilik dönemin yatırım harcamalarına neden olmuştur.

1950-1960 döneminde kamu gelirlerinin yaklaşık %72'si (Dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri %66.6+ Gümrük vergileri ve Harçlar %5.5) vergilerden karşılanırken %11.2'si tekel gelirlerinden elde edilmektedir. Toplam kamu gelirleri 37176.2 milyon TL iken, toplam kamu harcamaları 52569.1 milyon TL'dir. Dolayısıyla 15392.9 milyon TL kamu açığı meydana gelmiştir. Devlet kamu açığını karşılamak için iç piyasaya borçlanmış, Merkez Bankasının da kaynaklarına yönelerek çözüm aramıştır.(Şahin,2002:126).

Tablo 17. Türkiye'nin 1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergesi

Yıllar	İthalat(Bin $)	İhracat(Bin $)	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1950	285.664	263.424	-22.240	92.2
1951	402.086	314.081	-88.005	78.1
1952	555.920	362.914	-193.006	65.2
1953	532.533	396.061	-136.472	74.3
1954	478.318	334.924	-143.434	70.0
1955	497.637	313.347	-184.29	62.9
1956	407.340	304.990	-102.35	74.8
1957	397.125	345.217	-51.908	86.9
1958	315.098	247.235	-67.863	78.4
1959	469.982	353.799	-116.183	75.2
1960	468.186	320.730	-147.456	68.5

Kaynak: Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, 1982 tablo:27

Tablo17'ye göre;

İncelenen dönemde uygulanan dış ticaret politikalarının ülkeyi ithalatçı konuma getirdiği gözlenmektedir. Ülkede yaşanan ekonomik bunalım ve döviz dar boğazında bu durumun etkisi büyüktür. 1950'li yıllarda uygulanan politikaların ülkenin gerçekleriyle bağdaşmadığı yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 18. 1950-60 Yıllarında Enflasyon Oranındaki (TEFE) Gelişmeler

1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
5.7	0.8	2.3	11.0	7.2	16.8	18.7	15.1	19.5	5.3

Kaynak: DİE(TÜİK), Türkiye'nin Toplumsal ve Ekonomik Gelişmesinin 50 Yılı:1973

Önceki dönemlerde birikmiş olan döviz incelenen dönemin hemen başında uygulanan yanlış politikalardan dolayı tükenmiş ve 1954 yılı itibari ile döviz darboğazı ve ekonomik bunalım yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler 1954 yılında enflasyonun 11.0'a çıkmasına sebep olmuş, 1955 yılında suni bir düşme yaşayarak 7.2'ye gerilemiş olmasıyla beraber 1956 yılında yine yükselmiş ve bu durum 1960 yılına kadar devam etmiştir.

1.10. DÖNEMİN SONU ASKERİ DARBE

27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbe cumhuriyet tarihinin ilk asker darbesidir. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi veya 27 Mayıs ihtilali olarak adlandırılmaktadır. 37 düşük rütbeli subay tarafından kuruluna Milli Birlik Komitesi (MBK) ile darbe gerçekleştirilmiştir. Bu darbeyi tarihimizdeki diğer darbelerden ayıran özelliği komuta kademesine uyulmadan yapılmış olmasıdır hatta dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun' da darbeci subaylar tarafından tutuklanmıştır. Darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi TBMM'yi ve Anayasa'yı askıya almıştır. Darbe ile Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olmuştur.(Kepenek,1994:107)

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve bazı hükümet üyeleri tutuklanmış, öğretim üyeleri görevden alınmış, bazı üniversiteler kapatılmış, hâkim ve yargıçlar görevden alınmış ve bazı general ve subaylar emekliye sevk edilmiştir. Yassıada yargılamaları yapılmış ve bu yargılamalar sonucunda aralarında Celal Bayar ve Adnan Menderes'in bulunduğu 15 kişiye idam cezası verilmiştir. Liberalizm hedefi ile başlanan dönem askeri darbe ile son bulmuştur. Dönemde uygulanan ekonomi politikaları Türkiye'nin gerçekleri ile bağdaşmadığından ortaya çıkan ekonomik bunalım da askeri darbenin sebepleri arasında sayılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 1960'LI YILLAR VE PLANLI KALKINMANIN İLK DÖNEMLERİ

2.1. İLGİLİ KAVRAMLAR VE TÜRKİYE'DE PLANLAMANIN TARİHÇESİ

2.1.1. Planlamanın Tanımı

Belirli bir hedefe ulaşabilmek amacıyla alınan tedbirlerin tamamına planlama denir, ekonomide ise; Hükümet aracılığı ile erişilecek hedefleri saptayan tarım, ulaşım ve sanayi gibi sektörlerdeki artış miktarını saptayan ve gerçekleştirilmesi gerekli çözümleri önceden belirten ekonomik ve sosyal programın belli süreler için hazırlanmasıdır.

2.1.2. Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma tek başına üretimin ve kişi başına gelirin artırılması değildir, az gelişmiş bir toplumda ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da farklılaştırılması ve onarılmasıdır. Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanında genel olarak üretim öğelerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, sanayi sektörünün milli gelir ve ihracat içindeki hissesi artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel öğesidir (Özdemir, 2014:4).

2.1.3. Planlı Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma Planlaması, uzun süreçte ekonomi politikalarının belirli talimatlara göre tertiplenmesidir. En kapsamlı tanımlamasıyla kalkınma planlaması bir ülkede yürürlükte olan ekonomik, sosyal ve siyasal değer yargıları ışığında, belli bir süreçte toplumun erişmeyi arzuladığı sosyo-ekonomik gayelere ve sayısal olarak saptanmış

amaca en elverişli yöntemle erişmek için kaynakların belirtilmiş organlar eliyle kullanılması sürecidir dememiz yanlış olmaz (Han, İktisadi Kalkınma, 1999)

Kalkınma Planlaması yapılırken beş temel aşama kullanılır;

- Mevcut durumun değerlendirilmesi.
- Kalkınma için gerekli strateji ve hedeflerin belirlenmesi.
- Kalkınmanın programlanması.
- Tasarlanan planın uygulanması.
- Uygulanan kalkınma planının değerlendirilmesi.

2.1.4. Planlı Kalkınmanın Tarihçesi

Planlama ilk olarak SSCB'de meydana gelmiştir. Meydana gelişinden başlayarak planlama bir SSCB idare şekli olarak algılanmıştır. Bu sebepten dolayı pek kabul görmemiştir, fakat süreç içerisinde Sovyet sanayileşme kazanımları, sistemden yalıtılarak planlama uygulanmasına bağlandığından planlama da gözle görülür saygınlık kazanmıştır. (Küçük,1978)

Cumhuriyetin kurulmasının ardından geçen ilk yıllarda takip edilen ekonomi politikalarında bir takım aksaklıklar tespit edilmiş ve bu aksaklıklara önlem amaçlı 1932 yılında ülke sanayisinin temellerini atan yatırımların oluşması için karma ekonomi sistemi benimsenmiş ve o dönemde Dünya'da kabul gören sanayi planları ülkede uygulanmaya çalışılmıştır. (Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009:15)

1929 Dünya Ekonomik krizi sonrasında Türkiye'de de devletin ekonomiye müdahalesi fazlalaşmıştır, devletçilik bu dönemde faaliyete geçirilmeye çalışılmış üstelik 1930'lu yılların başlarında planlama girişimleri hayata geçirilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu konuyu şu şekilde dile getirmiştir: "Ekonomide ferdin gerçekleştiremediği faaliyetleri devlet kendi üzerine alabilir." Böylelikle 1933 senesinde özel sermayenin yetersiz kalmasından kaynaklı olarak Türkiye Devletçilik yoluyla sanayileşme politikasını benimsemiştir. (Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009:15).

1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı hazırlanmış ve devreye koyulmuştur. Bu planın asıl maksadı tüketim malları üretiminde artış sağlamaktır. Bu tüketim mallarının neredeyse tamamı daha önce ithal edilmekteydi. Bu planın asıl gayesi ithal ikamesidir böylelikle ithal ikameci yaklaşım devlet eliyle ve sistemli şekilde uygulamaya konmuştur. (Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009:16)

1936 yılında planlanıp 1938 yılında uygulanması amaçlanan Cumhuriyet tarihinin İkinci Beş Yıllık Sanayi Planıdır. İlkine göre daha kapsamlı bir plandır. Temel gayesi yatırım malları ve ara mallarının üretimini artırmaktır fakat II. Dünya Savaşının olumsuz etkileri sebebiyle plan uygulamaya konamamıştır.

1947 yılında uygulanması planlanan Beş Yıllık İktisadi Kalkınma Planı hayata geçirilememiştir.

1930'larda meydana gelen sanayileşme faaliyetlerinin kökü ithal ikamesine dayanmaktaydı, 1953-1960 yılları arasında ithal ikame stratejisi şuursuzca uygulanmıştır, 1960-1980 yılları arasında ise daha planlı olarak uygulanmaya çalışılmıştır. (Çarıkçı, 1983:109.110)

Türkiye'de planlı ekonominin temelleri 1930'da sanayi planlaması ile atıldı, 1960'da uygulanması planlanan beş yıllık kalkınma planlarında ekonominin tamamı temel alınarak hazırlanmıştır. Hazırlanan beş yıllık kalkınma planları SSCB ülkelerinin uyguladığından farklıdır. Kamu için uygulanması zorunlu, hususi sektör için yol gösterici ve özendirici olmuştur. Bundan dolayı 1960'da ekonomi alanında planlı kalkınma kabul edilirken Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur (Doğan, 2015:145). Ülke kaynaklarını inceleyerek, ekonomik kalkınma hedefleri saptamak, saptanan hedefler doğrultusunda planlar tertiplemek ve uygulanmasını teftiş etmek, hususi sektörü özendirmek DPT'nin faaliyetleri ve amaçları arasında belirtilmiştir (Özgüven, 1988:232).

1960'tan önce düzenlenen Sanayi Planları, bütün ekonomiyi kapsamayan yalnızca kamu yatırımlarını gerçekçi ve planlı şekilde kontrol etmeyi hedefleyen planlardır. Üstelik bu planlar doğrudan plan hazırlayıcısı olarak görevlendirilmiş kurumlar tarafından hazırlanmamıştır.

1963 yılından günümüze kadar 11 kalkınma planı hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştur bunları şu şekilde kronolojik sıralamak mümkündür;

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
- Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)
- On birinci Kalkınma Planı (2019-2023)
  Günümüzde On birinci Kalkınma Planı Yürürlüktedir.

1963 sonrasında hazırlanan Kalkınma planlarının genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Ekonomik ve toplumsal gelişmenin bütün yönlerini içerir.
- Kamu kesimi için emredici, özel sektör için yönlendirici veya özendirici nitelik taşır.
- Ekonomik ve toplumsal yapıyı veri almaktadır.
- Temel hedefi ekonominin her yıl belli bir büyüme hızını yakalamasıdır.
- Sanayileşmeye öncelik vermektedirler.
- Her biri uzun dönemli planın bir parçasıdır.

2.2. DPT'NİN KURULUŞU VE İŞLEYİŞİ

1950'li yıllarda yaşanan ekonomik buhran plansızlığa dayandırılmıştır, bundan dolayı 1960'ta Planlı Kalkınma Dönemine girilmiştir. Ekonominin planlı bir şekilde yönetilmesini hedefleyen mevcut iktidar 30 Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatını kurarak, devletin ihtiyacı olan ekonomik planların bu kurum tarafından

hazırlanması istemiş ve 1961 Anayasasında bu kuruma açık bir şekilde yer vermiştir. Dolayısıyla kurum gücünü Anayasadan almaktaydı.

Doğrudan Başbakanlığa bağlı olarak oluşturan kurum, hükümete müşavirlik yapmak amacı ile 30 Eylül 1960'ta kuruldu. Kurulduğu ilk günden bugüne değin ülke ekonomi yönetiminin en önde gelen kurumları arasında yerini almıştır.

1961 ve 1982 Anayasalarında Devlet Planlama Teşkilatından söz edilmiştir.

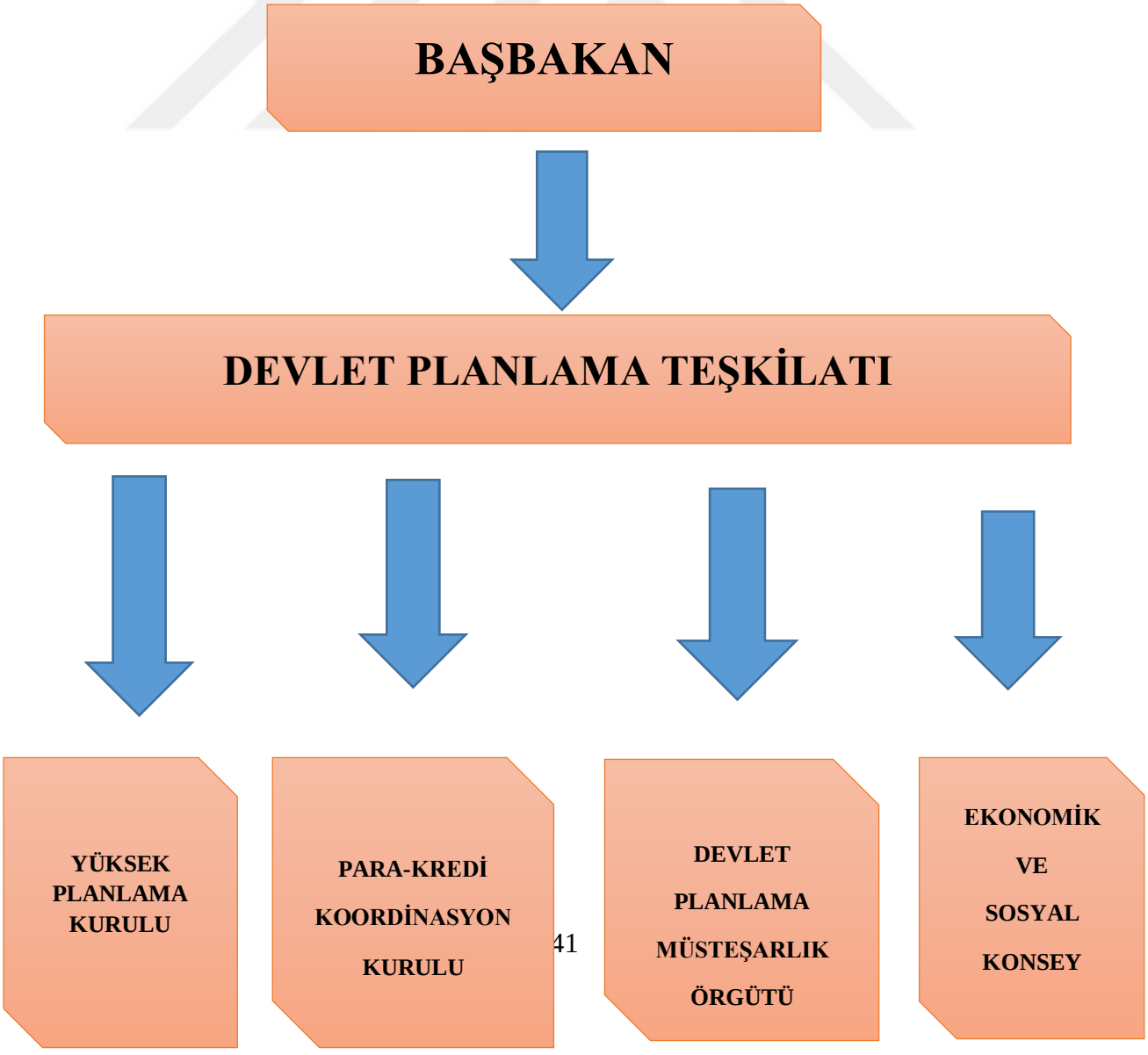
2.3. DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATININ GÖREV VE SORUMLULUKLARI

540 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Devlet Planlama Teşkilatını görevleri şöyle belirlenmiştir;

- Ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tespit ederek, takip edilecek iktisadi, sosyal ve kültürel politika ve hedeflerin belirlenmesinde Hükümete müşavirlik yapmak.
- Hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kalkınma planları ile yıllık programları hazırlamak.
- Bakanlıkların ve kamu kurum ve kuruluşlarının iktisadi, sosyal ve kültürel politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu sağlamak, uygulamayı etkin bir biçimde yönlendirmek ve bu konularda Hükümete müşavirlik yapmak.
- Uluslararası kuruluşlarla iletişim içerisinde çalışarak ileriye dönük stratejiler geliştirmek ve topluma perspektif sağlayan politika önerilerini katılımcı bir yaklaşımla belirleyerek özel kesim için orta ve uzun dönemde belirsizlikleri giderici genel bir yönlendirme görevini yerine getirmek.
- Kalkınma planlarının ve yıllık programların başarı ile uygulanabilmesi için ilgili kurum ve kuruluşların ve mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin iyileştirilmesi konusunda görüş ve tekliflerde bulunmak.
- Kalkınma planlarının ve yıllık programların uygulanmasını izlemek ve koordine etmek, değerlendirmek ve gerektiğinde kalkınma planlarında ve yıllık programlarda usulüne uygun değişiklikler yapmak.

- Maliye, para, dış ticaret ve kambiyo politikalarının kalkınma planı ve yıllık programların hedefleriyle uyum içinde uygulanması konusunda Hükümete müşavirlik yapmak.
- Özel sektör ve yabancı sermaye faaliyetlerinin plan hedef ve amaçlarına uygun bir şekilde yürütülmesini düzenleyecek teşvik ve yönlendirme politikaların genel çerçevesini hazırlamak ve Hükümete teklif etmek.
- Kalkınmada öncelikli yörelerin daha hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacak tedbirleri tespit ve teklif etmek, uygulamayı izlemek ve koordine etmek.
- Kalkınma planı ve yıllık programlardaki ilke ve hedeflere uygun olarak, uluslararası ekonomik kuruluşlarla ilişkilerin geliştirilmesinde, temas ve müzakerelerin yürütülmesinde gerekli görüş ve tekliflerde bulunmak.
- Bölgesel veya sektörel bazda gelişme programları hazırlamak.(540 sayılı KHK)

Tablo 19. Devlet Planlama Teşkilatının Yapısı

Kaynak: Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009:37

Devlet Planlama Teşkilatı 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı olarak yeniden düzenlendi. 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü birleştirilerek Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) oluşturuldu.

2.4. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI(1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yılları arasında uygulanması planlanmış ve hazırlanışı ekonomik ve siyasi bunalım sonrasına denk gelmektedir. Bunalımdan kaynaklı hazırlanmış olan plan kararlı ve dengeli bir görünüm vermektedir. Birinci Kalkınma Planı toplumsal ve ekonomiyi on beş yıllık süre içerisinde düzenlemeyi gaye edinmiştir. Bu amaçtan dolayı Birinci Kalkınma Planı kısa, orta ve uzun dönemli gelişmelerin tamamını hedefleyerek düzenlenmiştir yorumu yapılabilir.

Planlı Kalkınma dönemi incelenirken 15 yıllık orta vadeli planlamayla birlikte, her beş yıllık planda kısa amaçlar bulunmaktadır. (DPT, 1963:43)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde tarım politikası DPT tarafından 3 madde ile açıklanmış;

i. Tarım ürünü üretimini artırmak.
ii. Sanayileşmeyi geliştirebilmek için artan hammadde ihtiyacını karşılamak.
iii. Sanayileşmeyi gerçekleştirmek için ihracatı geliştirmek.

Uzun periyotlu planlamanın iktisadi ve umumi yapının kalkınma yönlerini tespit edeceği, dönem planları içerisinde devamlılığı ve tümlüğü sağlayacağı, hatalı hüküm verilmesini engelleyeceği ve kalkınmanın hedefleriyle kaynaklar arasında ilişki kuracağı öngörülmektedir (kepenek-Yentürk, 2001:145)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye'nin ilk uzun soluklu gelişme planının ilk basamağıdır.

Birinci Kalkınma Planında belirlenmiş olan uzun dönemli hedefleri şu şekilde özetlemek mümkündür;

- Ülkenin kalkınması için her alanda yeterli sayıda ve kalifiyeli bilim insanı ve teknik anlamda uzmanların yetiştirilmesi.
- Her yıl %7'lik büyüme hızı ile on beş yılın sonunda %170'in üzerinde büyüme planlanması.
- İşsizlik sorununun aşılması.
- Dış borçların eritilerek dış ödeme dengesine ulaşılması.
- Tüm bu hedefler gerçekleştirilmeye çalışılırken sosyal adalet ilkesine bağlı kalınarak hareket edilmeli.
- Dengeli sektörel gelişim sağlanmak istenmiştir. (kepenek-Yentürk, 2001:145)

Birinci Kalkınma Planı ile ülke meselelerine uzun dönemde de çözümler aranmaya çalışılmıştır. Hedefleri gerçekleştirebilmek adına alınmış kararları tek tek ele alarak incelersek kararların önemini daha net kavramış olacağız. Karaların anlaşılabilmesi için ilgili yorumlar şu şekildedir;

- Birinci Kalkınma Planı uzun dönemli hedeflerinin arasında kalifiyeli işgücü sorununun çözümüne yer ver vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından beri süre gelen nitelikli eğitim ve kaliteli iş gücü hedefi burada da kendine yer bulmuştur çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş bir ülkenin ancak nitelikli eğitimle oluşabileceği görüşü dönemin hükümeti tarafından kabul gören bir görüştür.
- Planda değinilen hedeflerden bir diğeri ise yıllık %7 büyüme hızına ulaşmak. Bu hedefin temel sebebi eğer ülke yıllık %7 büyüme gerçekleştirebilirse bu on beş yılın sonunda %170'in daha üzerinde bir büyüme anlamına gelmektedir. Eğer hedef gerçekleştirilebilseydi ülke on beş yılın sonunda önemli bir refah seviyesine ulaşmış olacaktı.
- İşsizlik sorununa çözüm aranırken kentsel göçün önüne geçip halkın tekrar kırsala yönlendirilerek kırsal kalkınma hedeflenmiştir, çözümlerden bir diğeri ise yeni istihdam alanları açarak işsizlik oranını düşürmek, vasıfsız olan kişilerin gerekli eğitimlere tabi tutularak herhangi bir meslek dalında yetiştirilerek işsizlik oranını düşürmek. Planda işsizliğin çözümü olarak nüfus

artış sorununa değinilmiştir. Nüfus artışı kontrol altında tutulabilirse işsiz sayısı, kişi başına gelir, eğitim, sağlık vb. toplumsal sorunların çözümüne katkı sunulmuş olacaktı.

- On beş yıllık hedeflerden bir diğeri ise dış ödemelerde dengeye ulaşmaktır. Dış ödemelerde denge oluşturulabilirse eğer ülke kendi öz kaynakları ile gelişebilecekti. Dış ödeme dengesine ulaşabilmek için uygulanması planlanan yöntem ithal ikamesidir. Yani dış alım ile ülkeye getirilen öncelikle temel tüketim malları olmak üzere ülke için gerekli olan ürünlerin yerli üretimini sağlayarak dış borçlanmayı azaltarak dış ticaret dengesine ulaşmayı hedeflemişlerdir. İthal ikamesi yaklaşımı Planlı Kalkınma döneminden çok önce,
- 1930'lı yıllara dayanan ekonomi politikasıdır. Bu politika ile ülkenin dışa bağımlılığı da azaltılmak istenmektedir. Maalesef hedef gerçekleştirilememiş ülke dışalıma daha da bağımlı hale gelmiştir.

- Planda Kalkınmanın bilhassa sanayi yatırımlarının artırılması ile gerçekleştirilmesinin mümkün olduğu düşünülmektedir (Aloba Köksal ve İlkin, 1973:97,98). Asıl düşünce sanayiye ağırlık verilmesi gerektiği yönünde olmasına rağmen sektörler arasında dengeli büyüme planlanmasının sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür;

  - Dönemim tarıma öncelik verilen politikasından keskin bir dönüş yapmak istenmemesine bağlı olarak denge politikası düşünülmüştür.
  - Nüfusun %75'in den daha fazlası geçimini tarım sektöründen elde ederken bu sektörün ikincil plana atılması toplumun tepkisini çekeceği düşüncesi.
  - Ülkenin tarımsal tüketim ihtiyacını ve ülkenin sanayi yapısının tarım ürünlerine bağlı olmasından dolayı tarım ve sanayi arasında denge olması düşünülmüştür.
  - Dış satımın tarım ürünleri bağlı olması durumları tarımın ikincil basamağa atılamaması zorunluluğunu meydana getirmiştir.

- Kalkınma Planının tüm hedefleri sosyal adalet ilkesi ile gerçekleştirilmesi tasarlanmıştır, bu madde de gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılması, sosyal güvenliğin ve fırsat eşitliğinin yaygınlaştırılması ve bölgeler arası ekonomik ve toplumsal gelişme dengesizliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır (kepenek-Yentürk, 2001:146). Böylelikle ülke içinde oluşan ekonomik sınıf farklılıklarının arasındaki makasın daralması hedeflenmiştir.

Tablo 20. GSMH ve Tarımsal Hâsıla Tahminleri

Yıllar	GSMH (Milyon TL)	Tarımsal Hâsıla (Milyon TL)	Tarımsal Hâsıla GSMH %	Adam Başına Tarımsal Hâsıla (TL)	Köylü Nüfusu Başına Tarımsal Hâsıla (TL)	Tarımsal Çalışan Başına Tarımsal Hâsıla (TL)
1962	52,7	23,1	43,8	785	1100	2400
1967	73,9	28,3	38,3	838	1300	2700

Kaynak: DPT, 1963:40

Adam başına tarımsal hâsıla 1962'de 785 TL iken 1967 yılında 838 TL'ye çıkmıştır. Tarımsal hasılanın milli gelir içindeki payı 1962 yılında %43,8'ken 1967 yılında %38,3'e düşmüştür. GSMH 1962'de 52,7 milyon TL iken 1967'de 73,9 milyon TL olmuştur. Tarımsal hâsıla aynı dönemde 23,1 milyon TL'den 28,3 milyon TL'ye çıkmıştır. Bu veriler Türk ekonomisinin Birinci Kalkınma Planından nasıl etkilendiğini göstermektedir (DPT,1963:40)

Tablo 21. Çalışan nüfusun sektörlere dağılımı(yüzde olarak)

SEKTÖRLER	1962	1967
TARIM	77,4	71,1
SANAYİ	9,8	11,9

HİZMET	12,8	17,0

Kaynak: DPT, 1963:40

Tarımda çalışan nüfus 1962 yılında %77,4 iken 1967 yılında %71,1 olarak azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Sanayi ve hizmet sektörleri ise artmıştır. Hizmet sektörü %12,8'den %17'ye çıkarken sanayi sektöründe çalışanların oranı %9,8 den %11,9'a yükselmiştir.

Tablo 22. Bazı üretim hedefleri

SEKTÖRLER	1962	1967	BİRİM
ULAŞTIRMA	18,6	29,2	Ton/Yolcu Km.
SULAMA	1000	1500	Bin Hektar
ENERJİ	19,8	27	Milyon Ton Taş Kömürü
PETROL	3316,8	4780	Bin Ton
ÇİMENTO	2150	3593	Bin Ton
DEMİR-ÇELİK	560	885	Bin Ton
SUNİ GÜBRE	325	1263	Bin Ton
DOKUMA PAMUKLU ELYAF	128	160	Bin Ton
YÜNLÜ ELYAF	36	40	Bin Ton

SUNİ ELYAF	4	6	Bin Ton
KÂĞIT	101	140	Bin Ton

Kaynak: DPT, 1963:41

Birinci Kalkınma Planı süresi içinde bazı sektörlerde büyüme planlanarak ülkenin refah seviyesi artırılmaya çalışılmıştır. Bu hedeflere ulaşılarak ülkenin dış borcunu azaltmayı ve ülke kaynaklarının kendi kendine yetecek seviyeye gelmesi amaçlanmıştır. Hedefler hazırlanırken on beş yıllık olarak hazırlanmıştır bizim konumuzu aşan 1977 hedefleri tabloya dahil edilmemiştir.

Tablo 23. Üretim hedefleri (1961 fiyatları ile Milyon TL)

SEKTÖRLER	1962	1963	1967	1967 İNDEKSİ (1962:100)	YILLIK ARTIŞ (%)
TARIM	34690	36470	43560	125,6	4,7
MADENCİLİK	2341,4	2583,9	3577,4	152,8	8,7
İMALAT SANAYİ	18203,5	20867,1	31462,1	172,8	11,5
ENERJİ	648	729,1	1187,7	183,3	12,8
ULAŞTIRMA	3378,3	3744,9	5340,2	158,1	9,6
TOPLAM	59261,1	64375	85127,4	143,7	7,5

Kaynak: DPT,1963:140

Sektörlerin üretim hedefleri incelendiğinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesince tarım sektörü için %25,6, madencilik için %52,8, imalat sanayi için %72,8, enerji sektörü için %83,3, ulaştırma sektörü için %58,1 büyüme

planlanmıştır. Bu büyümenin gerçekleşmesi için tarım için yıllık artış %4,7 iken madencilik için %8,7, imalat sanayi için %11,5, enerji için %12,8, ulaştırma için %9,6 yıllık artış gerekmektedir.

Tablo 24. Birinci Kalkınma Planı sürecindeki hedefler ve gerçekleşme durumları

SEKTÖRLER	HEDEF	GERÇEKLEŞME
TARIM	4,2	3,2
SANAYİ	12,3	9,7
HİZMET	6,8	7,9
İNŞAAT	10,7	8
ULAŞTIRMA	10,5	7,2
KONUT	-	8,1
DİĞERLERİ	-	8
GSMH	7	6,7

Kaynak: Tuna,1990:79

Tablo24'e göre;

Hizmet sektörü ve GSMH'de belirtilmiş olan hedef başarıyla gerçekleştirilirken diğer hedefler maalesef başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Planlama içerisinde tarım ve sanayi sektörlerine özellikle yer verilmesine rağmen hedeflerin gerçekleştirilememesi planlamanın genel başarısızlığının da bir göstergesi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tablo 25. Sektörel yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı (%)

SEKTÖRLER	1963	1964	1965	1966	1967	TOPLAM
TARIM	12,8	15,8	18,1	19,7	20,2	17,7
MADENCİLİK	4,8	6,8	6,6	6,1	3,1	5,4
İMALAT SANAYİ	22,8	21,8	18,9	13,1	14,5	16,9
ENERJİ	7,4	7,9	8,8	9,4	9,1	8,6
ULAŞTIRMA	13,7	12,5	12,3	14,1	15,4	13,7
HİZMETLER	6,1	3,9	5,3	7,9	9,2	6,6
KONUT	21,9	20,6	19,8	19,7	20	20,3
EĞİTİM	6,9	7,2	6,6	6,4	8,2	7,1
SAĞLIK	2,1	2,1	2,3	2,4	2,3	2,3
TURİZM	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,4

Kaynak: DPT, 1963:138

Birinci Kalkınma Planı içerisinde kentleşmenin işsizlik sorununun çözümünde pozitif etkisinin olabileceği belirtilmiştir. İlgili dönemdeki kentleşmenin ne derece büyük boyutta olduğunu, yatırımların en fazlasının konuta ayrıldığını görerek kavrıyoruz. Oysaki planlamada tarım ve sanayiye büyük yatırımların yapılması belirtiliyordu. İlgili yıllarda turizm ve sağlı sektörlerine yapılan yatırımlarda herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Tablo 26. Yatırım-sektör ilişkisi

SEKTÖRLER	GERÇEKLEŞME (Milyon TL)	% DAĞILIMI
TARIM	7455	15,5
MADENCİLİK	2700	5,6
İMALAT	8775	18,3
ENERJİ	3335	7
ULAŞTIRMA	7007	14,6
KONUT	10103	21,1
EĞİTİM	3168	6,6
SAĞLIK	860	1,8
TURİZM	889	1,9
HİZMETLER	3644	7,6

Kaynak: DPT, 1968:13

İncelenen dönemde yapılan yatırımlarda en büyük pay 10103 milyon TL ile konuta, daha sonra 8775 milyon TL ile imalat sektörüne ayrılmıştır, bunları üçüncü olarak tarım sektörü 7455 milyon TL ile takip etmiştir. Yatırımların en düşüğü ise sağlık sektörüne yapılmıştır.

2.5. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968-1972)

İlkinde olduğu gibi ikinci kalkınma planında da temel hedef yıllık yüzde 7 büyüme gerçekleştirerek on beş yıllık asıl planın bir parçası olmaktır. İşsizlik sorunu, dışa bağımlı ekonomi sorunu ve diğer tüm ekonomik sorunların çözümü için yıllık yüzde 7 büyümenin şart olduğu düşünülmektedir.

Birinci Kalkınma Planında sanayi ve tarım sektörleri dengeli şekilde büyümelidir fikri varken İkinci Kalkınma Planında sanayi sektörü ekonominin "sürükleyici" sektörü olması fikri baskındı. Dolayısıyla ikinci planda sanayiye önem verilmiş ve kaynakların bu yönde kullanılması amaçlanmıştır. Her ne kadar sanayi sektörüne önem verilmiş olsa da işin teknolojik kısmında birinci plan ile aynı fikirdedir. Maalesef sanayide kullanılan makinalar eski ve daha düşük verimli makinalardır.

İkinci Kalkınma Planın birçok yönü ile ilkine benzer fakat iki konuyu farklı şekilde ele almışlardır. Bu iki konuya yapılan yaklaşım iki plan arasındaki ayırt edici özelliktir. O konular şu şekildedir;

- Ekonomik büyümede sektörlere verilecek öncelik.
- Kentleşme sorununa bakış açısı.

Birinci Kalkınma Planında sanayi ve tarım sektörleri dengeli şekilde büyümelidir fikri varken İkinci Kalkınma Planında sanayi sektörü ekonominin "sürükleyici" sektörü olması fikri baskındı. Dolayısıyla ikinci planda sanayiye önem verilmiş ve kaynakların bu yönde kullanılması amaçlanmıştır. Her ne kadar sanayi sektörüne önem verilmiş olsa da işin teknolojik kısmında birinci plan ile aynı fikirdedir. Maalesef sanayide kullanılan makinalar eski ve daha düşük verimli makinalardır. Bunların yanında bir de özel kesimi sanayileşmeye dâhil edebilme adına yapılan özendirme politikası da sanayileşmeyi geliştirme çabalarındandır. Bir yandan özel kesim teşvik edilirken diğer yandan da kamu kesiminin ara ve yatırım mallarının üretimini üstlenmişi istenmiştir. Birinci Kalkınma planında sanayinin yıllık büyüme hızı 12,9 olarak planlanmış, İkinci Kalkınma planında sanayiye çok önem verilmesi gerektiği vurgulanmasına rağmen sanayinin büyümesi 11,1 olarak

kalmıştır (kepenek-Yentürk, 2001:148). Bu rakamlar planların uygulanamadığını ülkenin istenen büyüme gerçekleştiremediğini gözler önüne sermektedir.
Dönemin temel fikri sanayiye öncelik verilmesidir, dolayısı ile yatırımların büyük kısmının sanayiye yapılması öngörülmektedir. Yatırımların büyük çoğunluğunun sanayiye yapılması yatırımların belli ilkelere bağlanmasını zorun kılmaktadır, aksi takdirde ekonomik karmaşıklıklar yaşanabilir. Buna göre bu ilkeler;

- Yatırım ve ara tüketim malları üreten sanayi kuruluşları kurulacak ve özel kesimin teşviki sağlanacak.

- Lüks tüketim malı üreten sanayi kuruluşlarına teşvik sağlanmayacak.
- İhracatı artıracak ürünler üreterek ödemeler dengesine ulaşmaya çalışılacak.
- İthal ikamesi politikası uygulanacak.

Birinci ve İkinci Kalkınma planlarını birbirinden ayıran diğer önemli özellik ise kentleşme sorununa bakış açılarıdır. Bilindiği üzere ilkinde kente göçün önüne geçerek hatta göçü geri çevirerek kırsalda iş imkânları yaratarak işsizliğe çözüm aranmıştı, ikincisinde ise bu durum tam tersi bir bakış açısına dönüşmüştür. Bu bakış acısana göre kırsaldan yaşanan göç dalgaları kentlerde yeni iş kollarını oluşturacak ve tüketimi karşılama adına mecburen oluşan üretim işsizliğe ve hatta ekonominin çözümünde kullanılabilir. Hızlı kentleşmenin hükümet için olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Olumlu tarafları ucuz iş gücü elde edilmiş ve kırsaldan kentlere göç eden kitlenin değişen tüketim alışkanlıkları ekonominin işleyişinde kullanılabilmiştir. Olumsuz tarafları ise konut, ulaşım, sağlık, eğitim, altyapı ve üst yapı gibi belediyecilik hizmetleri karşılanamamış kısa ve uzun vaade de toplumsal sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İkinci Kalkınma Planında ülke ekonomisi için büyük önem arz eden tasarruf, dış ödemeler ve kurumsal güçlüklere gibi konulara değinilmiştir ve bu sorunların çözümlemesi istenmiştir. Türkiye ekonomisinin yapısal sorunu kaynakların üretim dışı faaliyetlerde kullanılmadır (kepenek-Yentürk, 2001:149).

Birinci Kalkınma Planı ile başlayıp yani 1963 yılı ile 1970 yılı arasındaki süreçte ülke ekonomisi büyüme ve fiyat istikrarı birlikte meydana gelmiştir. Ülkenin büyümesi yani GSMH ortalama olarak %6,3 iken enflasyon %5,3 dolaylarındadır.

1970 sonrasında da büyüme devam etmiş fakat alım gücü düşmüştür, enflasyon yükselmiştir. Enflasyonun yükselmesinin bazı nedenleri vardır (Şahin, 2007:164) ;

- Kamu harcamalarının artması ile meydana gelen para arzı,
- 1970 senesinde ülke ekonomisinin kötü gidişatını engelleyebilmek adına yapılmış olan devalüasyon.
- Tarım ürünlerini desteklemek için yapılmış olan taban alım fiyatlarının yükseltilmesi ve devletin bu fiyatlar karşısında zarara uğraması.
- Memur maaşlarının artması.
- Kıbrıs Barış Harekâtının ülke ekonomisine olumsuz etkileridir.

1970 Yılı itibari ile ülke ekonomisi bozulmaya başlamış ve enflasyon yükselmiştir. Bununla birlikte bir dış ödemeler aksamıştır maalesef 1960'lı yıllarda yakalanmış olan istikrar tükenmiştir (Schick-Tonak, 1990:370). Yaşanan bu olumsuzluklar üzerine Türkiye yeni istikrar tedbirleri almıştır.

Türkiye 10 Ağustos 1970'te istikrar tedbirleri almıştır, tedbirler şu şekildedir;

- %66,6 oranında devalüasyon yapılarak döviz kuru 1$=15 TL olarak belirlenmiştir.
- 1960'lı yıllarda yakalanan istikrardan dolayı kredi faiz oranları hiç değiştirilmemiş alınan kararlar ile yükseltilmiştir.
- Şeker, petrol ve petrol ürünü olan ürünlere zam yapılmıştır.
- Ülkenin gelirlerini artırabilme adına vergi reformu planlanmıştır.
- Bazı temel tarım ürünlerine zam yapılmıştır. (Parasız, 1998:141-144)

10 Ağustos 1970 alınan kararlar genellikle döviz sorununu çözmeyi amaçlamıştır, kararlar ihracatın artmasını ve döviz sorununun çözümlenmesini olumlu yönde etkilemiştir (Gülalp, 1987:52). Devalüasyon ile oluşan kur farkını o dönemde yurt dışında işçi olarak çalışan Türkler fırsata çevirmiş ve dövizlerini ülkeye göndererek yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir.

1970'de alınan istikrar kararları ile ülke dört yıllık sürede içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan önemli derecede kurtulmuştur. Oluşan kur farkı ile gelen işçi dövizi ülkenin döviz rezervlerini doldurmuş ve dış açık kısa sürede kapatılmıştır.

Sonuç olarak; İthal ikameci sanayileşme planlamaları çerçevesince hazırlanmış olan birinci ve ikinci kalkınma planları 1963-1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu süreçte ülke ekonomisini kısa orta ve uzun vaade de düzelte bilmek adına bir takım kararlar alınmış ve bu kararlar çerçevesinde ülke yönetilmiştir. Alınan kararlar ülke ekonomisini bir nebze de olsa olumlu etkilemiştir 1960 itibari ile kısmen ekonomik istikrar sağlanmış bu durum 1969 yılına kadar devam etmiştir ancak 1969 itibari ile ekonomide kötü gidiş kendini göstermiş 1970'de devalüasyon gerçekleşmiştir. İkinci kalkınma dönemi bir parça ekonomik bunalımın etkisinde geçmiştir.

Tablo 27. İkinci Kalkınma Planı döneminde İhracatta hedef-gerçekleşme ilişkisi (milyon dolar)

Yıllar	Tarım ve Hayvancılık ürünleri		Madencilik ürünleri		Sanayi ürünleri ihracatı		TOPLAM İHRACAT	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
1968	409	404,7	31	26,1	100	66,6	540	496,4
1969	427	402,7	34	36	114	99,1	575	536,8
1970	445	442,6	37	42,7	133	103,2	615	588,5
1971	465	491,3	40	40,1	160	145,2	665	676,6
1972	480,9	525	42,2	37	196,9	188	720	750

Kaynak: DPT, 1973:56

Tabloda İkinci Kalkınma Planı süresince bazı sektörlerde yapılan ihracat ve bu sektörlerde hedeflenen ihracat verilmiştir. Tabloya göre; 1968 yılında her üç sektörde hedefi gerçekleştirememiştir, doğal olarak toplam hedefte gerçekleşmemiştir. 1969 yılında sadece madencilik sektöründe istenen ihracat gerçekleşmiştir fakat toplam hedef gerçekleşmemiştir. 1970 senesinde yine sadece madencilik sektöründe istenen ihracat yapılabilmiş ve toplam hedef gerçekleşmemiştir. 1971 yılında hem tarım ve hayvancılık sektöründe hem de madencilik sektöründe istenen ihracat gerçekleşmiş ve toplam hedef de gerçekleşmiştir. 1972 yılında sadece tarım ve hayvancılık sektöründe hedef gerçekleşmiş olmasına rağmen toplam hedef gerçekleşmiştir.

Tablo 28. İkinci Kalkınma Planı döneminde İthalatta hedef-gerçekleşme ilişkisi

Yıllar	Yatırım Malları İthalatı		Hammadde İthalatı		Tüketim Malları İthalatı		TOPLAM İTHALAT	
	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme	Hedef	Gerçekleşme
1968	332	255	418	447	85	61,7	835	763,7
1969	350	251	460	431	90	119,2	900	801,2
1970	370	284	510	527	96	136,6	975	947,6
1971	385	340	555	720,8	100	110	1040	1170,8
1972	405	450	605	775	105	90	1115	1315

Kaynak: DPT, 1973:57

Tabloda İkinci Kalkınma Planı süresince bazı sektörlerde hedeflenen ithalat ve bu sektörlerde gerçekleşen ithalat verileri verilmiştir. Tabloya göre 1968 yılında hedeflenen hammadde ithalatı gerçekleşmiş olsa bile yatırım malları ve tüketim malları ithalatı belirlenen hedeflerin çok altında kaldığından toplam hedef gerçekleştirilememiştir. 1969 yılında ise tüketim malları ithalatı belirlenen hedefi

gerçekleştirmiş ancak yatırım malları ve hammadde ithalatında belirlenen hedef gerçekleştirilemediğinden toplam hedef gerçekleşmemiştir.1970 senesinde ise hammadde ve tüketim malları ithalatlarında istenen hedef gerçekleşmiş olmasına rağmen yatırım malları ithalatı çok düşük kaldığından toplam hedef gerçekleştirilememiştir. 1971 yılında da 1970 te durumun aynısı yaşanmış ancak yatırım malları ithalatı hedefi gerçekleştirmemesine rağmen çok yükseldiğinden toplam hedef gerçekleşmiştir. 1972 yılında yatırım malları ve hammadde ithalatında istenen hedef gerçekleşmiş ve tüketim mallarında istenen hedef gerçekleşmemiştir ancak toplam hedef gerçekleşmiştir.

Tablo 29. İkinci Kalkınma Planı süresince bazı sektörlerin yıllık büyüme hızları

SEKTÖRLER	HEDEF	GERÇEKLEŞME
TARIM	4,1	8,1
SANAYİ	12	7,6
HİZMETLER	6,3	7,7
İNŞAAT	7,2	6,6
ULAŞTIRMA	7,2	7,8
KONUT	5,9	6,2
DİĞERLERİ	6	7,9
GSMH	7	6,9

Kaynak: DPT, 1973:6

İkinci Kalkınma Planında sektörler planlanırken sanayi sektörü ekonominin itici gücü olmalıdır diye bir ibare mevcuttur. Bu ibare yatırımların sanayi sektörüne yapılmasını istemiştir. Fakat sanayi sektörü yıllık %12 büyüme planlanmasına rağmen %7,6'da kalmıştır. Bu veriler planlananın aksine yatırımların başka sektörlere yapıldığını ispatlamaktadır.

Tarım sektörü her yıl belirlenen hedefin neredeyse iki katı kadar büyüme gerçekleştirmiştir. Bu durum ülke ekonomisinin yükünü çekse de uzun soluklu süreçte ülkenin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Çünkü tarıma yapılan yatırımlar sanayiye yapılmış olsa ülke daha üretken ve dışa bağımlılığı azaltmış hale gelecektir.

Sanayi ve inşaat sektörleri hariç diğer bütün sektörler planlanan büyümeyi gerçekleştirmiştir, bu da GSMH'nin planlanan hedefe çok yakın olmasında olumlu etki göstermiştir.

Tablo 30. Seçilmiş yıllarda sanayi sektörünün alt sektörlerine yüzdelik dağılımı

ALT SEKTÖRLER	1962	1967	1972
MADENCİLİK	3,1	3,6	3,7
İMALAT SANAYİ	94,4	93,3	93,1
ENERJİ	2,5	3,1	3,2

Kaynak: DPT, 1973:13

Seçilmiş olan yıllar Birinci ve İkinci Kalkınma dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemde ülkenin sanayi faaliyetleri genel olarak imalat sanayisi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Dönemde imalat sanayi kısmen küçülme yaşarken diğer sektörler ise kısmen büyümüşlerdir.

Tablo 31. Seçili yıllarda imalat sanayinin yüzdelik dağılımı

ÜRETİMİN ALT DALLARI	1962	1967	1972
TÜKETİM MALLARI	62,3	52,9	46,6
ARA MALLARI	27,8	35,4	39,4
YATIRIM MALLARI	9,9	11,7	14

Kaynak: DPT, 1973:13

Tablo31 tablo30'da bulunan imalat sanayisini kendi içindeki alt başlıkları ile açıklamaya çalışmaktadır. İncelenen dönemde imalat sanayisi büyük ölçüde tüketim malları üretmektedir fakat dönem içerisinde azalmaktadır. Tüketim mallarından eksilen yatırımlar çoğunlukla ara malları üretimine kaymıştır. Yatırım malları üretimi ise süreç içerisinde kısmen büyüme göstermiştir.

Tablo 32. İkinci Kalkınma döneminde sabit sermaye yatırımlarının sektörlere yüzdelik dağılımı

SEKTÖRLER	HEDEF	GERÇEKLEŞME
TARIM	15,2	11,8
MADENCİLİK	3,7	3,5
İMALAT SANAYİ	22,4	25,7
ENERJİ	8	8,5
ULAŞTIRMA	16,1	16,4
TURİZM	2,3	2,1
KONUT	17,9	20,2
EĞİTİM	6,7	4,7
SAĞLIK	1,8	1,5
DİĞER HİZMETLER	5,5	5,5

Kaynak: DPT,1973:30

İncelenen dönemde yatırımların planlı şekilde sektörlere dağıtılması öngörülmüştür. İmalat sanayi, enerji, ulaştırma ve konut sektörleri hedeflenenden daha fazla yatırım almıştır. Dolayısıyla diğer sektörler de planlanandan daha az yatırım almıştır. Yatırımların %25,7'si tek başına imalat sanayiye yapılması tesadüf değildir, zira

planın en önemli maddesi sanayi sektörü ekonominin "itici gücü" olacaktır maddesidir.

Tablo 33. Birinci ve İkinci Kalkınma Planları döneminde kamu gelir-gider dengesi (milyar TL)

	BİRİNCİ KALKINMA DÖNEMİ (1963-1967)	İKİNCİ KALKINMA DÖNEMİ (1968-1972)
TOPLAM KAMU GELİRLERİ	92,2	201,3
TOPLAM KAMU HARCAMALARI	93,9	218,7
AÇIK	1,7	17,4
YÜZDELİK OLARAK AÇIK	1,8	8
TOPLAM KAMU GELİRLERİ/GSMH (%)	23,6	25,6

Kaynak: Doğan, 2015:155

Her iki dönem incelendiği takdirde Birinci Kalkınma Planı Döneminde kamuda gelir ile gider arasındaki fark İkinci Kalkınma dönemine göre daha azdır bu da açığın oranını ve miktarını doğrudan etkilediğinden İkinci Kalkınma Planı döneminde kamu maliyesi kötüye gitmiştir yorumu yapılabilir.

Tablo 34. 1960'lı yıllarda fiyat artışları

YILLAR	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
TEFE	3,0	5,8	4,1	1,3	9,1	4,9	7,5	3,2	7,0

Kaynak: Parasız,1998:179

Fiyat artışlarına bakarak incelenen dönemde ülkede bir ekonomik istikrarın olmadığı yorumu kolaylıkla yapılabilir. İncelenen dönemin en yüksek fiyatı 9,1 ile 1965 yılıdır. En düşük ise 1,3 ile 1964 yılıdır.

Tablo 35. Planlardaki hedefler

	Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)	**İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)**
	Hedefler	**Hedefler**
GSMH	7,0	7,0
Gayri Safi Sabit Sermaye Formasyonu	10,7	11,2
Kamu Sektöründe	10,6	10,2
Özel Sektörde	11	12,5
Kamu Cari Harcamaları	8,7	8,8
Özel Harcamalar	5,4	5,1

Kaynak: Parasız,1998:177

Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında kabul edilen bazı hedefler Tablo35'te incelenmiştir. Yapılan gözlemlemeye göre bazı alanlarda büyüme hedefi değiştirilmezken, bazı alanlarda hedef düşürülmüş ve bazı alanlar hedef yükseltilmiştir.

GSMH'nin %7 büyüme hedefi değiştirilmemiştir. Kamu cari harcamaları hedefi 0,1 yükseltilmiştir ve artan en düşük hedeftir.

İkinci Kalkınma Planında özel sektöre daha fazla önem verildiği tablodan rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Tabloda İkinci Planda hedefi en fazla yükseltilen özel sektördür.

Tablo 36. Planlarda sektörlere göre verilen hedefler

SEKTÖRLER	Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)	İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)
	Hedefler	Hedefler
Tarım	17,7	15,2
Madencilik	5,4	3,7
İmalat Sanayi	16,9	22,4
Enerji	8,6	8,0
Ulaştırma ve İletişim	13,7	16,1
Hizmetler	6,6	5,5
İnşaat	20,3	17,9
Eğitim	7,1	6,7
Sağlık	2,3	1,8
Turizm	1,4	2,3

Kaynak: Parasız,1998:177

İkinci Kalkınma Planını Birincisinden ayıran en önemli cümlesi "sanayi sektörü ekonominin sürükleyici sektörü olacaktır" cümlesidir. Tablo bu fikrin benimsendiğinin kanıtlarındandır, çünkü hedefler arasındaki en büyük fark imalat sanayiye aittir.

Planlar arasında dikkat çekici bir ayrıntı mevcuttur. Dönemin hükümeti eğitim ve sağlığa verdiği hedeflerin birinciden daha düşük olmasıdır.

Tablo 37. Planlarda sektörlerin yıllık büyüme hedefleri

SEKTÖRLER	Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)	İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)
	Hedefler	Hedefler
Tarım	4,2	4,1
Sanayi	12,3	12,0
İnşaat ve Alt Yapı	10,7	7,2
Ulaştırma	0,5	7,2
Hizmet	6,2	6,0

Kaynak: Parasız,1998:178

Tablo37'de bazı sektörlerin yıllık büyüme hedefleri Birinci ve İkinci Kalkınma Planları çerçevesinde karşılaştırılmıştır. İlginçtir ki İkinci Planda yıllık büyüme hedefi büyüyen tek sektör ulaştırma sektörüdür.

Diğer sektörlerin tamamı hedef olarak düşüş yaşamıştır. Her ne kadar yıllık büyüme hedefleri düşüş yaşamış olsa da total hedefte birçoğunun hedefler artırılmıştır. Bu bilgiler bizi Birinci Kalkınma Planında hedeflerin gerçekleştirilemediği sonucuna götürmektedir. İkinci Planda yıllık büyüme hedefleri birinciye göre daha düşük olmasına rağmen İkinci Plan dönemindeki hedeflerin gerçekleşmesi bile ülkeyi arzu ettiği ekonomik kalkınmaya yakınlaştıracaktır.

Tablo 38. Planlarda dış ticaret hedefleri ve yıllık büyüme hedefleri

	Birinci Kalkınma Planı (1963-1967)		İkinci Kalkınma Planı (1968-1972)	
	Hedefler Milyon$ 1961 fiyatları ile	**Yıllık ortalama yüzdelik büyüme**	**Hedefler Milyon$ 1961 fiyatları ile**	**Yıllık ortalama yüzdelik büyüme**
İhracat Toplam	200	7,0	3115	7,2
Tarım	1537	6,4	2227	4,2
Maden	199	6,0	184	8,6
Sanayi	344	11,4	184	16,7
İthalat	3203	4,6	704	7,4
Makine-Teçhizat	107	9,1	4865	4,8
Hammadde	1023	-0,3	1842	9,8
Tüketim Malları	673	6,5	2548	--

Kaynak: TURQUIE, OECD, Haziran 1968;25

İhracat hedeflerinde tutarlı davranıldığı tablodan rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Tarım sektöründe büyüme hedefi çok düşük tutulmasının iki sebebi vardır, ilki Birinci Kalkınma Planında tarımdan çok fazla gelir elde edilmiş ve çıta çok yükselmiştir gerçekçi bir hedef koyabilme adına yüzdelik büyüme hedefi düşük tutulmuştur. İkinci Kalkınmanın temel hedefi sanayi sektörü üzerinden ülkeyi kalkındırmaktır tablodan hedefe yönelik politika izlendiği görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1960'LI YILLARDA SEKTÖREL GELİŞİM VE EKONOMİNİN SEKTÖREL İNCELENMESİ

3.1. TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Hazırlanan Beş Yıllık Planlarda ülke ekonomisini düzeltebilmek için ekonomiyi etkileyebilecek her konuya değindiğinden her anlamda bir ekonomi planlaması yapılmıştır. Tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık konuları iç içe konular olduğundan ve istatistik olarak yapılan hesaplamalarda birlikte ele alındığından biz de bu sektörleri tek çatı altında ele alıp birlikte aktaracağız.

3.1.1. Hayvancılık

Ülke ekonomisinin kısa orta ve uzun vadede düzene girebilmesi için her konu planlama için son derece önemlidir. Ülkenin sanayileşmede geri kaldığı ve temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık üzerine olduğu bilindiğinden ekonominin istikrara kavuşturulmasında ele alınması gereken en acil konulardan biri hayvancılıktır.

İncelenen dönemde hayvancılığın ülke ekonomisinde çok önemli yeri vardır. Hayvancılık çeki gücü, süt üretimi ve özellikle et üretimi alanlarında ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Hayvancılığa ait sorunların çözümlenmesi direkt olarak ülke ekonomisine yanşayacağından Birinci Kalkınma ve İkinci Kalkınma Planlarında hedefler belirlenmiş ve bu hedeflere ulaşabilmek için uygulanması gerekenler planlanmıştır.

Hedefleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Hayvancılığı, ülkenin ekonomik ve ekolojik koşulları gereğince planlamak temel alınacaktır. Bunun üzerine mera durumu müsait olan ve bilhassa doğu

Anadolu bölgesinde meraya dayanan hayvancılığın geliştirmesi gerekmektedir. Yem ürünü tarımı yapılabilen bölgelerde ise yem üretiminin geliştirilmesi gerekmektedir.

- Hem hayvan başına hem de hayvan sürüsünden total verimi artırarak kaynaklardan daha fazla verim alınmış olacaktır.
- Hayvansal ürün ithal edilmeyecek, yerli üründen ihtiyaç karşılanacak.
- Beslenme alışkanlığında hayvan ürünlerine daha fazla ağırlık verilmesi halktan istenecek.
- Yetiştiricilerin hayvanın ürünlerinin tüketimine kadarki süreçte daha aktif olması sağlanarak yetiştiricilerin hayvancılıktan daha iyi kazanımlar elde etmesi sağlanacak. Dolayısıyla hayvan yetiştiriciliği teşvik edilmiş olacak. (DPT, 1968:328)

Bu hedeflere ulaşabilmek için hazırlanan planlar şu şekildedir;

- Örnekleme metoduyla, süratli netice sunan, bir kadastro etüdü yapılarak meralar tespit edilecektir.
- Hayvancılıkla ilgilenenlerin elinde bulunan hayvan miktarlarının istatistiki etüdü uygulanacaktır.
- Mera kanunu çıkarılacak ve bu kanunda hayvan sahiplerinin meralardan ne şekilde yararlanacağı açıkça belirtilecek.
- Toprağı kullanma kanunu çıkarılacak ve bu kanun ile yem bitkilerinin yetiştirilmesi kanun eli ile sağlanacak.
- Birinci Kalkınma Planı döneminde 500 bin hektar mera iyileştirilecektir.
- İş hayvanlarının sayısı azaltılacak.
- Kıl keçisinin sayısı azaltılmak istenmiş bunun için iki yöntem kullanılmıştı,
  - Kıl keçisi yetiştiricilerine başka iş imkânı verilerek bu alandan çekilmeleri istenmiştir.
  - Belli sayının üstünde kıl keçisi bulunan yetiştiricilere yeni bir vergi getirilerek bu alandan kaçınmaları istenmiştir.
- Canlı hayvan ya da et ihracatının artırılması amaçlanacak.
- Hayvan hastalıkları ile mücadele edilecek ve yerli hayvanların ıslahı sağlanacak.

- Hayvan ürünleri işleyen sanayilerin geliştirilmesi çalışılacak. (DPT,1963:181,182)

Tablo 39. Hayvancılıkta dış ticaret dengesi (Milyon TL, 1965 Fiyatları)

	1967	1972	Endeks 1972 1967=100	II. Planda Yıllık % Artış
İhracat (FOB)	279,0	347,0	124,3	4,4
İthalat (CİF)	135,3	165,0	122,0	4,1
Fark	143,7	182,0	126,7	4,8

Kaynak: DPT,1968:335

İkinci kalkınma Planı döneminde hayvancılığa ait dış ticaret verileri verilmektedir Plan süresince ihracat %4,4 artarken ithalat %4,1 artmıştır bu durum dış dengede ülkenin kazançlı çıktığını göstermektedir. Hedefin gerçekleştirilmeye çalışıldığını ispatlayan bir durumdur. Yine aynı dönemde ihracat artarken ithalat daha düşük oranla artmıştır dolayısıyla aradaki fark artmıştır. Bu da ülke ekonomisine olumlu katkı sağlamaktadır.

Tablo 40. Meraların aşırı otlatılması

	Milyon Hektar	B.B.H.B olarak kapasite Milyon baş
Normal mera	8,2	8,2
Bozuk mera	20,4	6,8
TOPLAM	28,6	15,0
Mevcut B.B.H.B.		18,6

Aşırı otlatma sınırı		%24

Kaynak: DPT,1963:180 B.B.H.B= Büyük Baş Hayvan Başına

Tabloda bir milyon büyük baş hayvan başına otlatılması gereken meranın kaç milyon hektar olması gerektiği ve fazla otlatılan arazi miktarı yüzdelik oranıyla birlikte verilmiştir. Bir milyon büyük baş hayvanın otlatılması gereken mera arazisi 15,0 milyon hektar olması gerekirken 18,6 milyon hektar otlatılmıştır ve %24 daha fazla arazi kullanılmıştır.

Tablo 41. Tarımda kullanılan çeki gücü

	1963		**1967**	
	Adet	**Hp (Milyon)**	**Adet**	**Hp (Milyon)**
Traktör(bin)	44,3	1,0 (a)	48,0	1,1 (e)
Öküz (Milyon)	4,0	2,0 (b)	4,0	2,0 (b)
Manda (Milyon)	0,4	0,3 (c)	0,4	0,3 (c)
At, Katır (Milyon)	0,9	0,7 (d)	0,9	0,7 (d)
TOPLAM(Milyon)		4,0		4,1

Kaynak: DPT,1963:181

(a) Bir traktör 25 Hp kabul edilmiş ancak istatistiklerde mevcut görüleceklerin yüzde 10'undan faal olmayacağı farz olunmuştur.

(b) Bir öküz=0,5 Hp

(c) Bir manda =0,8 Hp

(d) Bir at =0,8 Hp

(e) Bir traktör =23 Hp. Bu suretle 1967'ye kadar küçük takatli traktörlerin artmasıyla ortalama gücün 25 Hp den 23'e düşeceği tahmin olunmuştur.

Hp= beygir gücü

Birinci Kalkınma Planı hedefleri arasında bulunan iş hayvanlarının sayısı azaltılmalı maddesinin uygulanmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Dönem boyunca tarımda çeki gücü olarak kullanılan iş hayvanlarının sayısında azalma ya da artma olmadığı görülmektedir. Traktör sayısında 3700 adet artış olduğu görülmektedir.

3.1.2. Balıkçılık (Su Ürünleri)

Balıkçılığın ekonomiye katkısını artırabilmek adına Birinci ve İkinci Kalkınma dönemlerinde planlamaya gidilmiş ve bazı ilkelere dayandırılarak çözümler aranmıştır. Balıkçılık sektörü için belirlenen ilkeler;

- Balık avcılığı, belirli noktalarda balık akımlarının gelmesini beklemek şeklinden çıkarılarak kaynakların aranması yöntemine geçilecektir.
- Açık deniz balıkçılığı geliştirilecektir.
- Yeni teknolojilerin uygulanmasında Devlet öncülük edecektir.
- Üretim ve değerlendirme esas olarak avcı ve balıkçı teşkilatlarına dayandırılacaktır. (DPT, 1968:337)

Belirlenen ilkelerin uygulanması için alınması gereken tedbirler şu şekilde açıklanmıştır;

- Eski mevzuat değiştirilerek yerine balıkçılığı ilerletecek "Su Ürünleri Kanunu" yapılmalıdır.
- Balıkçılık araştırmalarının hızlandırılması için tedbir alınacaktır.
- Balıkçıların Ziraat Bankasından kolay ve hızlı kredi almaları sağlanacak.
- Balıkçılık ile ilgilenenlerin eğitimini devlet üstlenecek.
- Balıkçıların kooperatifleşmesi teşvik edilecek.
- İhracat kolaylaştırılarak ülkeye döviz girişi hızlandırılacak.
- Balıkçılıkta konserveciliği yaygınlaştırmak ve bu alandan gelir elde edebilmek için ambalaj hammaddesi ithaline imkân verilecektir.
- Balıkçıların can ve mal güvenliğini sağlayacak tedbirler alınacak.
- Kara sularını 6 mile, balıkçılık faaliyet alanını 12 mile çıkaracak kanun çıkarılacak. (DPT,1963:184,185)

3.1.3. Ormancılık

Ormancılığın ekonomiye katkısını artırabilmek adına Birinci ve İkinci Kalkınma dönemlerinde planlamaya gidilmiş ve bazı ilkelere dayandırılarak çözümler aranmıştır. Ormancılık sektörü için belirlenen ilkeler;

- Ormanların korunması ve devamlılığını sağlaması Devlet eliyle gerçekleştirilecektir. Böylece ormanlar en uygun şekilde işletilerek kalkınmamıza katkı sunacaktır.
- Yeniden ağaçlandırma yapılarak ormanların imar ve ıslahı sağlanacak,
- Ormancılıkta kamu hizmetleri ve işletmecilik hizmetleri ayrı kuruluşlar tarafından yürütülecek.
- Orman-halk ilişkileri, ormanların işletilmesi ve korunması için düzenlenecektir.
- Orman varlığı ve arazi kullanma kabiliyeti göz önünde tutularak orman sınırları yeniden tespit edilecek ve bu faaliyetler hızlandırılacaktır. (DPT, 1968:342)

Tablo 42. Yurtiçi talep tahminleri (1965 üretici fiyatlarıyla)

Anamallar veya mal grupları		**1962**	**1967**	**I. Plan yıllık % artış**	**1972**	**Endeks 1972 1967=100**	**II. Plan yıllık % artış**
Tomruk	**Bin m^3**	2395,2	3599,0	8,5	6164,2	171,3	11,5
	Milyon TL	536,7	809,7		1386,9		
Maden Direği	**Bin m^3**	549,0	405,8	-5,8	400,0	98,6	-0,3
	Milyon	85,6	63,3		62,4		

	TL						
Tel Direği	**Bin m^3**	32,0	51,2	9,8	40,0	78,1	-4,8
	Milyon TL	9,7	15,5		12,1		
Sanayi Odunu	**Bin m^3**	220,0	526,0	19,1	545,0	103,6	0,7
	Milyon TL	27,7	66,2		68,6		

Kaynak: DPT,1968:344

3.1.4. Tarım

1960'larda tarıma dayalı üretim çokça iklim şartlarından etkilenmekteydi. İklim şartlarının tarım için elverişli olduğu yıllarda tarımsal üretim artarken olumsuz olduğu şartlarda üretim azalmaktadır. Tarımsal üretimde yaşanan bu istikrarsızlık ülke ekonomisini derinden etkilemekteydi. Tarımda yaşanan istikrarsızlık tarım gelirlerini, ihracatı, döviz gelirlerini, tarımsal kaynak kullanan sanayi sektörünü ve enflasyonu olumsuz etkilemekteydi. Ülke ekonomisinin istikrarı için tarımda bazı konuların ele alınarak düzenlenmesi gerekmekteydi. Ele alınan konular ve hedeflenen çözümlememler şöyle sıralanabilir.

I. Tarım sektörünün iklim şartlarına bağlılığını düşürmek.
II. Tarımsal üretimin artış hızı ülke ekonomisini destekleyecek seviyelere getirilecek.
III. Tarım ürünleri ithal edilmeyecek, tamamen yerli imkânlar ile talep karşılanacak.
IV. Halkın protein ihtiyacı hayvansal ürünler ile sağlanmalı.
V. Sektörler arası gelir eşitsizliğini minimuma indirerek tarım sektöründe çalışmayı daha cazip hale getirmek.

VI. Tarım arazilerinden maksimum verimi alabilmek için kullanılan teknolojinin seviyesini artırmak.
VII. Tarım sektörüne dair bütün aksaklıkları gidererek tarımsal verim maksimum seviyeye çıkarılmalıdır.

Birinci Kalkınma Planında dengeli sektörel gelişim politikası benimsenerek tarım ve sanayiye eşit önem verilmesi amaçlanmış, İkinci Kalkınma Planında ise sanayi sektörü ekonominin sürükleyici gücü olarak belirlenmiş ve her iki planda da belirlenen hedefin dışına çıkılmış ve tarım sektörü ağırlığını hissettirmiştir.

Tarım sektörü her iki planda da temel kalkınma olarak belirlenmemiş olmasına rağmen her iki dönemde de ağırlığını hissettirmiştir ancak her iki dönemde de tarım için belirlenen büyümenin altında kalarak hedefi gerçekleştirememiştir. Her iki dönemde de %3,8'lik büyüme sağlayan tarım sektörünün hedefi %4,7'dir (yedi,217). Bu durum planlama yapılırken hedeflerin realist bir yaklaşımla yapılmadığı ya da politikaların hedefler çerçevesinde geliştirilmediğini düşündürmektedir. Tarım için planlanan ve tarım için kullanılan yarımın dilimine bakarak bu sorunun cevabı bulunabilir. Tarım için Birinci Kalkınma Planında toplam yatırımların %16'sı İkinci Kalkınmanın ise %14,8'i kullanılması planlanırken %12'si kullanılmıştır. Dolayısıyla yapılan hedeflere uygun davranılmadığı yorumu yanlış olmaz.

Ülkenin ekonomisinin istikrara kavuşturulmasını amaçlayan Kalkınma Planları tarım sektörünün verimi artırılarak ülke ekonomisine katkısının olabileceği düşünülmüş ve verimi artırıcı bir dizi önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler şu şekildedir;

I. Nadas topraklarında düşüş sağlanmalı; Özellikle hayvancılıkta kullanılmak üzere yemlik baklagiller nöbetleşme zamanlarında ekilerek hem toprağın boş kalması engellenecek hem de baklagillerde bulunan mineraller sayesinde toprak zenginleşecektir.
II. Sulamanın geliştirilmeli; Türkiye'nin tarım verimliliğinin iklim şartlarına göre dalgalanma göstermesinin en temel sebebi sulamanın yeterli kullanılamamasıdır. Dolayısı ile yağışın olduğu yıllarda üretim artarken

yağışın daha az olduğu yıllarda üretim azalmaktadır. Sulamanın geliştirilmesi sadece verimliliği değil aynı zamanda üretilen ürünün kalitesini de olumlu etkileyecektir.

III. Kimyasal gübre kullanımı yaygınlaştırılmalı; Hayvansal kaynaklı gübreler hem miktar olarak hem de kalite olarak düşük seviyede kalmaktadır. Bundan dolayı kimyasal gübreler toprak verimini ve ürün kalitesini artırarak tarımın gelişmesine katkı sunmaktadır. Ülkemizin de tarım sektöründe gelişebilmesi için kimyasal gübre kullanımını artırmalıdır. O dönemde ülkemizde kullanımı yaygınlaşan kimyasal gübreler Azotlu, Fosforlu ve Potaslıdır.

IV. Islah edilmiş tohumluk kullanımı yaygınlaştırılmalı; Kaliteli tohum kullanılarak tarım ürünleri üretimi artırılabildiğinden dönemin hükümeti çiftçilerden ıslah edilmiş tohum kullanmalarını istiyordu. Çiftçilerin kaliteli tohuma erişebilmeleri için Devlet Üretme Çiftlikleri ıslah edilmiş tohum üretmek ve bunların çiftçilere dağıtılmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca tohumluk için çiftçilerin Ziraat Bankasından kredi çekmeleri de kolaylaştırılmıştır.

V. Meyvelik fide üretimine özen gösterilmelidir; Dönemin Hükümeti üretimin artması amacıyla Tarım Bakanlığından meyvelik fide üretimini artırmasını istemiştir. Aynı zamanda orman fidelerinin de artırılmasını istemişlerdir.

VI. Tarımda makineleşmeye özen gösterilmelidir; Tarım sektörünün en önemli konularından biri de makineleşmedir. Tarımda makineleşme ile iş gücünden ve zamandan tasarruf ederek hem verimi artırıp hem de birim başına fiyatı düşürmüş olacağından makineleşme Türk tarımının en temel konularındandır. Makineleşme artırılırken bu alanda kullanılan çeki hayvanı sayısının da düşürülmesi arzulanmıştır.

VII. Tarımsal mücadelede Devlet etkin rol almalıdır; Tarım ürünlerine zarar veren çekirge, süne gibi haşerelerle mücadelede devlet etkin mücadele gösterip gerekli ilaçlama ve çiftçileri bu konuda bilinçlendirme faaliyetlerini gerçekleştirmelidir.

Yapılan Birinci Kalkınma Planının sonuçları ümit verici olmayınca ülke tekrar devalüasyona gitmek zorunda kalmıştır. Tabi devalüasyon ile birlikte yeni tedbirler planlanmıştır, bu tedbirler tarım politikalarını da etkilemiştir. Bu

devalüasyon İkinci Kalkınma Planı dönemini tam olarak ikiye bölmektedir. Devalüasyonda oluşan kur farkından dolayı yurt dışında çalışan Türk işçiler orda elde ettikleri dövizi Türkiye'de yatırıma çevirmişlerdir. Bu durum tarihe işçi dövizi olarak geçmiştir. Birinci Kalkınma döneminde bazı tarım ürünlerine dair verileri daha iyi anlayabilmek adına tablo43, tablo44, tablo45 isimli tabloları incelemekte fayda vardır.

Tablo 43. Belirli yıllarda tarımsal üretim tahminleri

(Birim=Bin Ton)

Ürün türü	1962	1963	1967
Buğday	8030	8200	9000
Arpa	3444	3576	3988
Mısır	960	1037	1454
Pirinç	115	149	230
Şeker Pancarı	2700	2666	3266
Tütün	135	135	150
Pamuk	200	205	269
Patates	1400	1750	2000
Bakliyat	400	416	495
Portakal	--	264	355
Elma	249	261	309
Üzüm	2972	3061	3417
Sebzeler	3240	3410	4092

Kaynak: DPT, 1963:153

Tablo 44. Bazı tarım ürünlerinin verim tahminleri

Ürünler	Birim	1962	1963	1967	1967 indeksi 1962=100
Buğday	Kg/Ha	1048	1066	1210	115,5
Arpa	Kg/Ha	1255	1270	1424	113,5
Mısır	Kg/Ha	1500	1500	1800	120,0
Pirinç	Kg/Ha	2145	2145	3067	143,0
Şeker Pancarı	Kg/Ha	21300	20300	21350	100,2
Tütün	Kg/Ha	720	720	730	101,4
Pamuk	Kg/Ha	282	300	390	138,3
Patates	Kg/Ha	9561	10290	11190	117,0
Portakal	Kg/Ağaç	40,8	42,0	51,5	126,2
Elma	Kg/Ağaç	17,4	18,0	21,6	124,1
Fındık	Kg/Ağaç	0,67	0,7	0,77	114,9
Üzüm	Kg/Ha	3800,0	3850,0	4370,0	115,0
Sebzeler	Kg/Ha	16200,0	16600,0	18600,0	114,8

Kaynak: DPT, 1963:154

Tablo 45. Nüfus başına besin tüketimi (Kg.)

Ürünler	1962	1963	1967	1967 İndeksi 1962=100
Buğday	195,0	196,0	205,0	105,1
Pirinç	3,5	3,5	5,0	142,8
Mısır	30,0	30,0	22,0	73,3
Sebzeler	77,2	79,2	90,6	117,3
Elma	7,2	7,3	8,0	111,1
Portakal	7,3	7,5	8,5	116,4
Üzüm	77,8	78,3	79,7	102,4
Patates	38,0	39,0	43,0	113,2
Bakliyat	10,6	10,7	11,3	106,6

Kaynak: DPT, 1963:150

Verilmiş olan Tablo43, Tablo44, Tablo45 tablolardan faydalanarak Birinci Kalkınma Planı döneminin tarımsal faaliyetlerini yorumlamak mümkündür.

Buğday: Buğday tüketiminin hesaplanması birçok zorluklar içermektedir bu yüzden yapılan hesaplamalar daha çok tahminden ibarettir ve hata payı vardır. 1962 yılı itibari ile yıllık kişi başı buğday tüketimi 195 Kg olarak hesaplanmaktadır, dönem sonunda ise 205 olacaktır. Her ne kadar da dönem içerisinde buğday tüketiminde artış olsa bile diğer tahıl ürünlerinin tüketiminde azalma olmuş ve yıllık genel tahıl

tüketimi 266,5 Kg'dan 257,0 Kg'a düşmüştür.(DPT,1963:151) Azalan tahıl tüketiminin yerini protein tüketimi almıştır, böylelikle hükümetin protein tüketimini artırma politikası başarılı olmuştur.

Ülkenin buğday tüketimini öz kaynaklarından karşılaması amaçlanmaktadır. Yapılan tahmine göre eğer iklim şartları istenildiği gibi olursa buğday üretimi yeterli seviyede olacak fakat iklim şartları tarıma uygun olmazsa tüketimi karşılayabilmek adına ithal buğday getirilecektir.

Arpa: Yapılan tahminlere göre dönem içerisinde arpanın artış oranı %12'dir. Kişi başına yıllık arpa tüketimi ise 12 Kg'dan 7 Kg'a düşürülmüştür. Oluşan fazla arpa ise hayvan yemi olarak kullanılmıştır. 1963 senesinde üretilen arpanın %17'si kişi başına tüketimde kullanılırken, 1967 senesinde %7'ye düşürülmüştür (DPT,1963:153).

Arpa üretiminde yaşanan %12'lik artışın sebepleri şüphesiz ki etkin gübre kullanımı, ıslah edilmiş tohumluk kullanılması ve çeşitli tarım tekniklerinin modernleştirilmesidir.

Mısır: Dönemde uygulanan politikalar ile birlikte mısır üretiminde % 50 artış olacağı tahmin edilmektedir. Mısır üretimi artmasına rağmen kişi başı tüketimi azaltılacak yem sanayisinde kullanılacaktır. 1962 senesinde üretilen mısırın %10'u hayvansal yem olarak kullanılırken 1967'de %50 olacaktır (DPT,1963:155).

Tahmin edilen artış için hem ekilen arazi hem de birimde elde edilen verimde artış olmalıdır. Mısır üretiminde yaşanan artış tek başına ahır hayvancılığının gelişmesini sağlamaz ancak katkı sunmuş olur.

Tütün: Türkiye'nin o dönemdeki en önemli ihraç maddesidir. 1963 senesinde 135 bin ton üretilirken program sonunda yani 1967 senesinde 150 bin olması tahmin edilmektedir. Ülkede kişi başına tüketilen tütün miktarı 1963'te 1,18 Kg. iken 1967' 1,27 Kg. olması tahmin edilmektedir (DPT,1963:157).

Tütünün veriminin artırılmasının birçok yolu vardır, bunlardan birkaçı şu şekildedir; yeterli sulama, verimli arazi kullanımı, nitelikli tohum kullanımı, uygun

makineleşme, yeterli gübreleme ve bir de doğal sebepler üretimin miktarını ve niteliğini etkilemektedir.

Pamuk: Ülkede alınan yatırım önlemleri ile pamuk üretiminin artışı da elbette söz konusudur. Bu artışın %33 dolaylarında olacağı hesaplanmıştır. 1963 senesinde pamuk ekim arazilerinin sulanma oranı %38 iken 1967 senesinde %57'ye çıkarılması hedeflenmektedir. Pamuk diğer tarım ürünleri arasında neredeyse en çok suya ihtiyaç duyan tarım ürünü olduğundan suluma pamuk için hayati önem arz etmektedir. Sulama ile artan pamuk üretimi pamuk ihracatını olumlu etkileyecektir (DPT,1963:158).

Fındık: Ülkemizde fındık Karadeniz Bölgesinde yetişmektedir. Karadeniz Bölgesinin engebeli arazi koşulları Fındık ekim alanının genişlemesine müsaade etmemektedir. Plan çerçevesince fındık ekim alanı en fazla %4 artabilir. Dolayısıyla fındık üretim artışını sağlamanın yolu ekim alanı genişlemediğinden mevcut fındık ağaçlarından üretimini artırarak gerçekleşebilir.

Fındık üretiminde artışı gübreleme, mevcut ağaçları koruma, zararlı haşerelerle mücadele ve ağaçlara bakım göstererek sağlanabilir.

Sebzeler: İncelenen dönemde sebze çeşitlerine ilişkin teker teker bilgi olmadığından, incelemelerde ve hedeflerde sebzelerin tamamı bir bütün olarak ele alınmıştır. İncelenen dönemde üretilen sebzeler ancak iç talebi karşılamaya yetmektedir. Dolayısıyla sebze ihracatından gelir beklenmemektedir.

Planlama ile birlikte %26'lık sebze üretim artışı beklenmektedir. Bu artış ekim alanının genişletilmesi, kimyasal gübre kullanımının artırılması, sulama gibi tarımsal önlemler ile sağlanması hedeflenmektedir.

Üzüm: Üzüm özellikle kuru olarak ihraç ettiğimiz ürünlerdendir. Dönemde hazırlanan plan ile üzüm üretiminde %15'lik artış planlanmaktadır. Ancak bu artışın büyük bölümü iç talebi karşılamak içindir. Plan çerçevesince tahmin edilen %15'lik artış gübreleme, tarım koruma hizmetleri, bakım ve onarım ve birde ıslah edilmiş bağ fideleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Üzüm artışıyla alakalı bağ arazisinin

büyütülmesi söz konusu değildir. Ayrıca Türkiye ikliminin üzüm yetiştiriciliğine uygun olması üzümden elde edilen gelirin temel sebeplerindendir (DPT,1963:156).

Portakal: Portakal ihracatı ülke ekonomisi için fazlasıyla mühimdir. Ülkenin ilkim şartlarının özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinin portakal üretimine uygun olması ve yüksek gelir getirmesi portakal üretiminin başlıca sebepleridir. Birinci Kalkınma Planı döneminde portakal üretiminde %50 artış beklenmektedir. Portakal üretiminin %50 gibi çok yüksek bir oranla artış göstermesinin birkaç sebebi vardır. Bunlar; daha önce ekilmiş olan fakat meyve vermeye yeni başlayan çok sayıda ağacın olması, kimyasal gübre kullanımının yaygınlaşması, ağaçlara iyi bakım ve onarım, haşerelerle mücadele şeklindedir (DPT,1963:155).

Elma: Üretiminde büyüme olarak en yüksek oran elmaya verilmiştir. Bu oran %124,1'dir. Üretimi neredeyse iki buçuk katına çıkarılması düşünülmesinin sebepleri; üretim arazisinin genişletilmesi, birçok bölgede yetiştirilebilir olması, çiftçilerin eğitilmesi ve elma ağaçlarının haşerelerden korunması olarak sayılabilir (DPT,1963:155).

Tablo 46. Yatırım Tahminleri

Uygulanacak Yatırımlar	**(1965 Fiyatları ile Milyon TL) 1968-1972**
Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi	9186
Traktör ve ekipman	3625
Araştırma, yayım ve diğer kamu hizmetleri	815
Tarımsal binalar ve pazarlama tesisleri	575
Tohum ve meyvelik	300
Damızlık	42

Ormancılık	1661
Balıkçılık	517
Diğerleri	179
TOPLAM	16900

Kaynak: DPT,1968:305

Konumuzun giriş kısmında da belirtiğimiz gibi tarım, ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık bağlantılı konular olduğundan birlikte ele alınmalıdır. Ülke ekonomisinin belli bir istikrarı yakalayabilmesi adına bu sektörlere yatırımlar yapılarak bu sektörlerden gelen gelirlerin artırılması amaçlanmıştır. Türkiye ekonomisinde büyük öneme sahip olan tarım sektörü bu tabloda da görüldüğü üzere büyük yatırımlar almıştır. Üretimden pazarlamaya kadar tarımın her alanına yatırım yapılmaya çalışılmıştır.

Tablo 47. Tarım arazilerinin sulama oranları

TARIM ÜRÜNLERİ	1967		1972		Endeks 1987=100 1972
	Alan bin hektar	Sulanan alanın yüzdelik değeri	Alan bin hektar	Sulanan alanın yüzdelik değeri	
Buğday	200	12,9	265	13,6	132,5
Çeltik	57	3,7	66	3,4	115,8
Mısır	75	4,8	100	5,2	133,3
Bakliyat, Yem	100	6,5	140	7,2	140
Pamuk	400	25,8	450	23,2	112,5
Şeker Pancarı	110	7,1	150	7,7	136,4
Ayçiçeği	70	4,5	120	6,2	171,4
Narenciye	37	2,4	45	2,3	121,6
Sebze	240	15,5	255	13,1	106,3

Kaynak: DPT,1968:311

Tablo incelendiğinde oran olarak en fazla sulanan tarım ürünü pamuktur. Pamuk bitkisi yetişme sürecinde bolca suya ihtiyaç duymaktadır, hatta sulama imkânının kısıtlı olduğu bölgelerde yetişemez. Tabloda pamuk incelenirken 1972 yılında sulama oranında düşüş yaşadığı görülmektedir, bunun temel sebebi pamuk ekilen tarım arazisinin büyümesi ancak sulamanın bu arazi kadar büyüyememesidir. Tablo' da pamuktan sonra oransal olarak en çok sulama sebze ve buğdaydadır.

Buğday ülke tarımının yapı taşıdır diyebiliriz. Ekim alanı büyümesine rağmen sulama oranı kendi içerisinde artması olumlu bir tablodur. Aynı durum sebze için söz

konusu değildir, çünkü alan olarak çok az büyümesine rağmen sulama olarak düşüş yaşaması bu alanda sulamanın yetersiz kaldığını gösterir. Sulama projesi olarak sebze gibi başarısız olunan diğer ürünler ise çeltik ve narenciyedir. Diğer ürünler genel olarak başarılı sayılacak düzeyde sulama imkânı görmüşlerdir.

Tablo 48. Tarım üretiminin yapısı

ÜRÜNLER	1962	1967
Hububat	23,1	21,3
Bakliyat	2,0	2,8
Hayvan Yemleri	15,1	13,7
Sebzeler ve Meyveler	19,7	19,5
Sanayi Bitkileri	10,6	11,1
Hayvancılık	26,5	27,7
Ormancılık	2,4	2,6
Balıkçılık	0,6	1,3
TOPLAM	100,0	100,0

Kaynak: DPT, 1963:149

Tablo incelendiğinde yüzdelik dilimler arasında en büyük payın hayvancılığa daha sonra tahıl ürünlerine verildiğini, daha sonra ise sebzelere ve meyvelere verildiğini açık bir şekilde gözlemlemekteyiz. İşin daha ilginç olan kısmı ise tahıl ve sebze ve meyveye ayrılan pay Birinci Beş Yıllık Planda küçülmüştür ancak hayvancılık büyümeye devam etmiştir. Balıkçılık ve ormancılığın ülke ekonomisine yok denecek kadar az etki ettiği yorumu yanlış olmaz. Hayvan yemleri küçülen bir diğer alandır. Sanayi bitkileri ve bakliyat üretimi kendi içinde artış göstermektedir.

Tablo 49. I. ve II. Kalkınma Planı Dönemlerinde İthalat ve İhracat (Milyon TL)

İHRACAT TAHMİNLER						
Mal Grupları	**1962**	**1967**	**I. Plan Yıllık Yüzdelik Artış**	**1972**	**Endeks 1972 1967=100**	**II. Plan Yıllık Yüzdelik Artış**
Tahıl ve Bakliyat	60,5	97,2	14,0	206,0	211,9	16,2
Endüstri Ürünleri	514,1	1029,1	14,9	1175,3	114,2	2,7
Yaş meyve, sebze	24,6	55,6	17,7	93,5	168,1	11,0
Toplam Değer	589,2	1181,9	14,9	1474,8	124,8	4,5
İTHALAT TAHMİNLERİ						
Mal Grupları	**1962**	**1967**	**I. Plan Yıllık Yüzdelik Artış**	**1972**	**Endeks 1972 1967=100**	**II. Plan Yıllık Yüzdelik Artış**
Buğday	522	81,2	--	--	--	--
Tohumluk vb.	--	50	--	200	400	31,9
Toplam Değer	522	131,2	--	200	133,3	5,9

Kaynak: DPT,1968: 318,324

Tablo 50. Tarım kesimi brüt üretim değeri ve üretim yapısı

ALT KESİMLER	1967		1972		Endeks 1972 1967=100	Yıllık Artış
	Milyon TL	Yüzdelik Dağılım	Milyon TL	Yüzdelik Dağılım		
Bitkisel Üretim	25211	64,7	31301	64,0	124,17	4,4
Hayvansal Üretim	11794	30,3	14886	30,5	126,21	4,8
Su Ürünleri	236	0,6	365	0,7	154,66	9,1
Orman Ürünleri	1527	3,9	2133	4,4	139,41	6,9
Diğerleri	190	0,5	208	0,4	109,47	1,8
TOPLAM	38958	100,0	48893	100,0	125,49	4,6

Kaynak: DPT, 1968;306

Tablo50' da incelenen alt sektörlerin tamamı büyüme eğilimi göstermiştir bunlardan en fazla büyüme yapan %54,66 ile su ürünleridir aynı zamanda yıllık %9,1 büyüme gerçekleştirmiştir. Bu büyüme oranı kendi içerisinde hedefini gerçekleştirdiğinin kanıtıdır. Bu kadar büyüme yapmasına rağmen diğer sektörlerle karşılaştırılınca totale nerdeyse etki etmemiş diyebiliriz. Bitkisel ürünlerin toplam ekonomiye etkilerinde düşüş yaşanmış olmasına rağmen hala ekonomik gelirin 2/3'lik kısmı kendisindedir. Orman ürünleri yıllık %6,9 büyüme gerçekleştirmiştir.

Tablo 51. Bitkisel üretimin yüzdelik dağılımı

TARIM ÜRÜNLERİ	1962	1967	1971	1972
Hububat	41,6	38,8	40,7	38,1
Bakliyat	3,3	2,8	2,4	2,4
Sanayi Bitkileri ve Yumru Bitkiler	17,8	22,2	20,4	21,0
Yağlı tohumlar	2,8	3,5	4,2	4,3
Meyveler	20,3	20,0	18,2	20,9
Sebzeler	4,0	4,1	4,0	4,4
Diğer Tarım Ürünleri	104	8,8	10,1	8,9

Kaynak: DPT, 1973:11

Tablo51 Birinci ve İkinci Kalkınma Dönemlerinde üretilen tarım ürünlerinin üretime etki ettikleri yüzdelik oranları anlatmaktadır. Tahıl ürünleri her yıl en yüksek orana sahipken onu sanayi bitkileri ve meyveler takip etmiştir. Bakliyat üretiminde

düşüş yaşanmaktadır. Yağlı tohumlarda artış yaşanırken sebzelerde kayda değer artış görülmemektedir.

2.2. MADENCİLİK SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Daha önce değindiğimiz gibi ülke ekonomisinin istikrara ihtiyacı vardı, başa gelmiş olan askeri yönetim Planlı ekonomi modeline geçilmesi için DPT'yi kurdu. Yapılan planlamalarda bilindiği üzere ekonominin istikrarı için yıllık %7 büyüme şarttı, tabi ki bu hedef için her sektör geliştirilmeli ve her sektörden ihraç geliri kazanılmalıydı. Bu sektörlerden bir diğeri ise madencilik sektörüdür.

Türkiye maden yatakları konusunda zengin bir ülkedir. İncelenen dönemde 29 farklı maden çıkarılıyordu. Bu madenlerin bir kısmı işlenip ihraç edilirken diğer kısmı ham şekilde ihraç edilerek ülkeye ekonomik kaynak sağlanmıştır.

İncelenen dönemde madenler hem devlet, hem de özel sektör tarafından işlenebilmekteydi. Madenlerin %75 gibi bir kısmı devlet tarafından işlenmekteydi. Madencilik işleri için MTA (Maden Tetkik Arama) görevlendirilmiştir. Devlet her türlü maden iş ve işleyişi bu kurum aracılığı ile gerçekleştirmiştir.

Planlamalarda madenciliğin geliştirilmesi için iki temel ilke benimsenmiş ve bu dönemde madencilik iş ve işlemleri bu ilkeler ışığında ilerlemiştir.

I. Yerin üstünde ve altında bulunan her maden halkın refahı için ekonomik ve teknik prensiplere uyarak çıkarılmalıdır
II. Çıkarılmış olan madenlerin mümkün olduğu kadar çoğunun ülke topraklarında işlenerek değerlendirilmesi sağlanmalıdır. (DPT,1963:191)

Tablo 52. Madenciliğin 1961'deki durumu

MADENLER	Rezerv Bin Ton	Üretim Ağırlık Bin Ton	Üretim Fiyatı Milyon TL
Taş Kömürü	1 500 000	3771,0	437,7
Linyit	847 000	2609,0	90,8
Demir	85 000	840,0	58,8
Krom	60 000	400,0	102,0
Bakır	20 000	723,0	13,3
Kurşun	300	6,0	1,4
Çinko	--	4,0	1,4
Manganez	--	40,0	9,7
Cıva	--	0,08	3,5
Zımpara	--	8,5	0,8
Kükürt	--	31,0	1,5
Borasit	150 000	55,0	17,5
Lületaşı	--	0,1	3,3

Kaynak: DPT,1963:192

Tabloda petrole yer verilmemesinin sebebi petrol ve petrol ürünleri kendi içerisinde incelenecektir. Taş kömürü ülkede madencilik adına enleri yaşamaktadır. En çok rezerv, en çok üretilen ve en çok gelir kazanılan madendir. Krom ortalama

olarak Demir'in yarısı kadar çıkarılmasına rağmen iki katı kadar gelir sağlamıştır. Bu da kromun dünya piyasasında değerli olduğunu ispatlamaktadır.

Tablo 53. Birinci Plan Döneminde madenlerdeki hedefler (Bin Ton)

MADENLER	1963	1967
Taş Kömürü	4175,0	4700,0
Linyit	3800,0	5900,0
Demir	950,0	2000,0
Bakır	25,0	25,0
Borasit	65,0	75,0
Kükürt	30,0	30,0
Pirit	110,0	210,0
Krom	450,0	550,0
Volfram	---	36,0
Cıva	0,09	0,114
Kurşun	12,5	15,0
Lületaşı	0,135	0,253

Kaynak: DPT,1963:192

Birinci Kalkınma Planında verilen maden hedeflerini incelediğimizde miktar olarak en büyük hedef Linyite verilmişken oran olarak en büyük hedef Demire verilmiştir. Bunun sebebi elbette ki ülkenin bu iki madenden yana zengin olması ve ihraç edilebilir olmalarıdır. Bakır ve Kükürt madenlerinde büyüme planlanmamıştır.

Madenlerin bu hedeflere ulaşabilmesi elbette kolay değildir ve birçok yatırıma ihtiyaç vardır hükümetin planlamış olduğu yatırımlar şu şekildedir;

- Arama yatırımları, Hükümet Petrol, Demir, Bakır, Krom ve birçok madenin aranması için 280 milyon TL yatırım planı hazırlamıştır.
- İdame yatırımlar, ülkede bulunan maden işletmelerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla madenlere yatırım planlanmıştır bu plan gereğince beş yıl içerisinde 712 milyon TL bütçe ayrılması kararlaştırılmıştır.
- Başlanmış fakat tamamlanmamış olan işletmelere ve henüz yeni başlanacak olan işletmelere yatırım yapılması planlanmıştır.

Mevcut Hükümet madenciliğin geliştirilebilmesi adına Maden Kanunda değişiklikler olmasını planlamıştır. Değişiklikler şu şekildedir;

- Madenciliğe yatırım yapmış ola yatırımcıların haklarını gözeten hukuki düzen olmalıdır,
- Türkiye parsellere ayrılmalı ve madencilik bu parseller üzerinden hesaplanmalıdır,
- Formalite statüsünde bulunan işlemler kaldırılmalı,
- Diğer kanunlar ile bütünleşen bir kanun olmalı,
- Teknik ve planlı çalışma sağlanmalı,
- Madencilikle ilgili çalışmalar Devlet Daireleri arasında görüş birliği oluşmalıdır.

Tablo 54. Petrol sanayii durumu

		Rafineri Kapasitesi (Bin Ton)		
	Tüketim (Bin Ton)	**Batman**	**İzmit**	**Mersin**
Ham Petrol	--	580,0	1000	3200
Benzin	467,9	84,0	262	528

Gazyağı	364,2	9,5	100	289
Motorin	648,4	59,0	208	823
Fuel-Oil	250,0	290,0	373	1104
L.P.G.	--	--	20	--

Kaynak: DPT,1963:199

Tablo incelenen dönemin ülkede bulunan petrol rezerv ve tüketim durumları belirtmektedir. Tablo Mersin rafinerisinin ülke ekonomisi için ne kadar büyük öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Tabloya göre ülke petrol tüketimini karşılayabilecek durumdadır.

Tablo 55. Dönemin petrol hedeflerine ait veriler (Bin Ton)

	1962	**1963**	**1967**
İşlenecek Ham Petrol	3314,8	3630,4	4780,0
Benzin	635,4	683,3	874,5
Motorin	713,4	784,2	1090,0
Gazyağı	272,8	294,0	398,5
Fuel-Oil	1399,7	1533,1	2067,0

Kaynak: DPT,1963:200

2.3. SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Birinci Kalkınma Planında sektörler arasında denge gözetilmesi gerektiği savunulmuş olmasına rağmen tarım o dönemin en yüksek düzeylerindeydi, bu yüzden planlananın dışına çıkılmış ve sanayi sektörünün henüz üst sınıra yetişmediğini ve hatta ülkenin ekonomisinin temel dayanağı olmasını düşünmüşlerdir ki İkinci Kalkınma Planın ekonominin sürükleyici sektörü olarak belirtilmiştir. On beş yıllık büyük plan gereği yıllık %7 büyüme planlanmış ve her iki planda da hedefe ulaşmak için sanayi sektörüne ağırlık verilmesi benimsenmiştir. Tabi ki bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi adına sanayi sektörüne ait sorunların çözülmesi gerekmektedir, hükümet sanayi sektörü için bir takım ilkeler benimsemiş ve bu ilkeler doğrultusunda politikalar geliştirmiştir.

Hükümetin sanayi sektörü için benimsediği ilkeler şu şekildedir;

I. Her ürünü Türkiye'de üretmek gibi bir hedef yoktur, onun yerine milli geliri artıracak, ülkenin refah seviyesini yükseltecek, ekonomik getirisi yüksek ürünlere yoğunlaşılmış ve bu ürünlerin üretiminin artırılması amaçlanmıştır.
II. Sanayinin bazı alt sektörlerinde ihtiyaçtan fazlası üretilmekte, bu ürünlerin ihraç durumu göz önüne alınacak ve ihraç edilemeyecek olan ürünlerin fazla üretilmemesi sağlanacak,
III. İthalat politikasına sanayiyi koruyucu önlemler alınmalı, yerli sanayinin gelişimini etkileyecek ve iç piyasada yerli varken ithal ürünün tercih edilmesini engelleyecek hukuki düzenlemeler ile yerli sanayi ürünleri daha cazip hale getirilmelidir. İç piyasayı karşılayacak kadar üretilebilen ürünlerde ithal malların ülkeye girişini minimuma hatta gerekirse yasaklanması için gerekli önlemler alınmalı,
IV. Yerli malları iç piyasada rakipsiz bırakmanın olumsuz sonuçlarını kısa sürede en aza indirmek gerekmektedir. Bu olumsuz sonuçlardan biri yerli firmaların keyfi fiyat artışlarıdır, bu fiyat artışları dünya piyasasıyla karşılaştırılmalı ve gerekli denetlemeler yapılarak haksız kazancın engellenmesi gerekmektedir,
V. Bazı alt sanayi kollarında firmalar rakipsiz kaldığından bu firmaların fiyat tabelaları dünya standardına uygun olup olmadığı devlet eliyle kontrol edilmelidir.

Hükümetin sanayi sektörünü kalkındırmak için benimsemiş olduğu ilkelerin kanunen desteklenmesi için gerekli girişimler yapılmalı ve hükümet sanayileşme için gerekli politikaları benimsemelidir. Dönemin hükümetinin benimsemiş olduğu sanayi politikaları şu şekilde sıralanabilir;

- Yatırımların teşvik edilmesi için gerekli çalışmaların yapılaması; özel sektörün sanayide daha cesur adımları atabilmesi adına devlet tarafından özendirici politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bazı sanayi alt sektörlerine teşvik sunarak bu alanlara yatırımcılar çekilmelidir.
- Yerli sanayiyi enternasyonal rekabete hazırlamak; bazı alanlarda ithalat kısıtlamaları ile yabancı ürünlere de marketing uygulayarak yerli ürünleri cazip kılmak ve bu firmalar yeterince geliştikten sonra da dış pazarda destekleyerek ihracat gelirlerini artırmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra üretimi maliyetli olan ürünlerde devlet destekleyerek maliyetin düşürülmesi icap etmektedir.
- Montaj sanayi geliştirilmeli; bazı ağır sanayi ürünlerinin ülkemizde üretimi mümkün olmadığından en azından o ürünlere ait parçaların montajının yapıldığı sanayiciliği en üst düzeye çıkarmak icap etmektedir.
- İhracatı teşvik etmek gerekmektedir; yerli üreticiyi dış pazarda desteklemek için gerekirse vergi indirimi dahil her türlü yardımı yapmak gerekmektedir, bu sayede yerli üretici ihracatta yüreklenmiş olur. Dış pazara açılamayacak kadar küçük olan kuruluşların bir çatı altında toplanarak kooperatif benzeri bir yapı oluşturarak bu kuruluşların ihracat yapması sağlanır.
- Kalite kontrolü yaparak üretilen ürünlerin belli bir standarda oturtulmasını sağlayarak firmaların dünya standardında hatta daha kaliteli ürünlerin üretilmesini sağlamak.
- Türk sanayisini daha ileri taşımak için sanayi araştırmaları ve teknik hizmetler verilmelidir. Bunlara ek olarak birde sanayilere şehirlerin dışında uygun arazilerde altyapı hizmeti verilmelidir.

Tablo 56. İmalat sanayisinin alt sanayilerde yüzdelik dağılımı

Sanayi Alt Dalları	1962	1967	1972
Tüketim Malları	62,3	52,9	46,6
Ara Mallar	27,8	35,4	39,4
Yatırım Malları	9,9	11,7	14,0
Toplam İmalat Sanayi	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT,1973:13

Tabloda İmalat sanayinin alt sanayi sektörlerindeki dağılımı anlatılmaktadır. Ülkenin sanayisi dönemin başından sonuna kadar hep Tüketim mallarının ağırlıkta olduğu bir sanayicilik anlayışında olmuştur. Her ne kadar da tüketim malları sanayiciliği düşüş eğiliminde olsa bile bu düşüş yeterli değildir. Ülkenin sanayiciliğinin sağlam temellere dayandırılması ve sanayiciliğin ülke ekonomisinde etkin rol oynayabilmesi için yatırım malları sanayiciliğinin ülkenin sanayiciliğinde ağırlıklı şekilde yüzdelik dilime sahip olması gerekmektedir.

Bilindiği üzere ülkenin gelişmişlik göstergelerinden biri de sanayiciliğin gelişmişliği ve bağımsızlığıdır. Ülkenin daha iyi şartlara ulaşabilmesi adına dönemin hükümeti sanayiciliğe özel parantez açmış olmasına rağmen çabaları yeterli değildir. Zira incelenen dönemde ülke sanayisi hala dışa bağımlı kalmış ve ağır sanayiden yoksun olmaya devam etmiştir.

Tablo 57. İmalat sanayinin alt sektörlerdeki yüzdelik durumu

Alt Sanayi Dalları		1962	1967	1972
Tüketim Malları	Gıda+İçki+Tütün	69,8	65,5	64,6
	Dokuma Sanayi	30,2	34,4	35,4
Ara Mallar	Kimya+Petro-Kimya+Gübre	15,9	14,6	18,8
	Demir-Çelik	11,1	19,9	17,6
	Petrol Ürünleri	25,6	22,0	23,0
	Diğerleri	49,4	43,5	40,6
Yatırım Malları	Madeni Eşya	34,3	27,9	21,9
	Makine İmalat	14,8	20,1	15,7
	Elektrikli Makineler+ Elektronik	10,1	12,8	14,7
	Taşıt Sanayi	36,9	31,7	38,4
	Tarım Alet ve Makineleri	3,9	7,5	9,3

Kaynak: DPT,1973:15

Tabloda incelenen dönemde sanayinin sektörel dağılımı verilmiştir. İncelenen dönemde tüketim malları sanayisinde kayda değer bir değişim yoktur. Ara malları sanayisinde 1967 yılında Demir-Çelik sektöründe ciddi bir büyüme söz konusudur. Yatırım malları sanayisinde madeni eşya sektörü düşüş yaşarken elektrikli makineler+ elektronik sektörleri ve tarım alet ve makineleri sektörü büyümüştür. Taşıt sanayi ve makine imalat istikrarsızdır.

Tablo 58. Planlı dönemde imalat sanayi yatırımları (milyon TL)

Sektörler	I. Plan	II. Plan	Endeks
Tütün ve sigara	209,3	190	90,8
İçki	159,0	320	201,3
Gıda	994,4	1850	186,0
Dokuma ve Giyim	1563,3	2400	153,5
Orman Ürünleri	269,0	440	163,6
Kâğıt	317,2	1850	583,2
Deri ve Kösele İşleri	46,9	150	319,8
Plastik	108,3	235	217,0
Kimya	1829,0	4250	232,4
Petrol Ürünleri	782,9	1150	146,9
Seramik	290,4	40	13,8
Cam	173,9	240	138,0
Çimento	632,9	950	150,0
Pişmiş Kilden Gereçler	191,2	60	31,0
Demir-Çelik	2752,1	4200	152,6
Madeni Eşya	667,3	1150	172,3
Makine İmalat	301,7	1550	513,8
Elektrik Makinaları	272,0	450	165,4
Elektronik	29,5	150	508,5

Kaynak: DPT,1968:370

İkinci plan döneminde en büyük yatırım kimya sanayisine yapılmışken birinci plan döneminde demir-çelik sanayisine yapılmıştır. İlkine göre yatırımı en çok artırılmış olan kağıt sanayisiyken en çok düşürülmüş olan seramik sanayisi sektörüdür

Tablo 59. İmalat sanayide ihracat tahminleri (milyon TL)

Alt Sektörler	1967	1972	Endeks 1967=100
Tütün ve Sigara	826,0	980	118,6
İçki	5,0	16	320,0
Gıda	1253,3	1385	110,5
Dokuma ve Giyim	68,0	350	514,7
Orman Ürünleri	10,0	50	500,0
Cam	22,9	40	174,6
Deri ve Kösele	74,0	120	162,1
Seramik	2,1	13,5	645,0
Çimento	---	25	---
Madeni Eşya	5,0	40	800,0
Makine İmalat	14,0	84	600

Kaynak: DPT,1968:369

İhracatta en büyük gelir gıda sektöründeyken Birinci döneme göre yüzdelik artış oranı çok yüksek değildir bunun sebebi tabi ki çok yüksek rakamlara ulaşmış olmasıdır. En yüksek büyüme oranına sahip olan madeni eşya sektörü ise ülkeye sağladığı gelir düşük seviyelerde kalmıştır.

2.4. İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Ülkenin kalkınması adına belirlenen hedeflere ulaşabilmek için her sektörün önemi açıktır. İnşaat sektöründe de belirli yatırımlar yapılarak ülkenin kalkınmasına katkı sağlaması planlanmıştır.

Tablo 60. Birinci Kalkınma Planı döneminde yapılan inşaat yatırımları (MilyonTL)

Yıllar	Toplam Yatırımlar	İnşaat Yatırımları
1962	8526,0	5403
1963	9504,7	6063
1964	10812,6	6947
1965	11958,6	7669
1966	13119,2	8313
1967	14240,8	8983

Kaynak: DPT,1963:369

Tabloda Birinci Kalkınma Planı Döneminde yapılan yatırımların içindeki inşaat yatırımları verilmiştir. Yıllar içerisinde oransal olarak ciddi değişim söz konusu değildir.

2.5. ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

Ülkenin kalkınması adına belirlenen hedeflere ulaşabilmek için her sektör çok önemlidir. Enerji sektöründe de belirli yatırımlar yapılarak ülkenin kalkınmasına katkı sağlaması planlanmıştır.

Ülkenin enerji sektörü için belirlemiş olduğu ilke şu şekilde özetlenebilir; Türkiye'de ticari değeri biçilmeyen enerji kaynağı kullanımı çok yaygındır. Bu enerji kaynakları odun, tezek ve tarımsal artıklardır. Bu kaynakların kullanımı ülkeye

ekonomik ve toplumsal hasarlar vermektedir. Bu hasarları minimuma indirebilmek için topluma ekonomik olarak uygun ve sağlığa zararsız enerji kaynaklarının sunumu gerekmektedir.

Tablo 61. Bazı yıllarda enerji kullanımının yüzdelik dağılımı

Enerji Kaynakları	1963	1967	1977
Taş Kömürü	19,2	17,4	15,0
Linyit	9,5	11,6	20,0
Petrol Ürünleri	12,9	14,3	20,5
Fuel-Oil	3,5	11,1	21,0
Hidrolik Enerji	4,1	4,2	8,5
Odun	28,3	22,3	10,0
Tezek	22,5	18,6	5,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT,1963:375

Kullanılan enerji kaynaklarının yıllar içerisindeki değişimi gözlemlendiğinde plana uygun hareket edildiğini ispatlamaktadır. Planda belirtildiği gibi daha ucuz ve sağlıklı olanların kullanımı artarken diğerleri azalmaktadır.

2.6. DÖNEMDE KURULAN KİT'LER

İncelenen dönemde ülkenin refahı için Devlet tarafından kurulan ve işletilen kurumlar şu şekildedir;

- T.C. Turizm Bankası 1960 senesinde kurulmuştur.
- 1963 senesinde Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu kurulmuştur.
- 1964'te Devlet Yatırım Bankası kurulmuştur.

- 1970 yılında Türkiye elektrik Kurumu faaliyete girmiştir.
- 1971 senesinde Çay Kurumu kurulmuştur.

SONUÇ

1960'lı yılların ekonomi politikaları 50'lerde ekonomide yaşanan dalgalanmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. DP Hükümetinin benimsemiş olduğu liberal ekonomi modeli ülkenin dış borçlarının artmasına neden olmuş ve bu durum zaman içerisinde ülkenin ekonomisinin çökmesini sağlamıştır. Ülkenin alım gücü düşmüş parası değer kaybetmiştir. 1960 senesinde yapılan askeri müdahale ile DP Hükümeti düşürülmüş ve yeni Anayasa ilan edilmiştir. Anayasada belirtilen DPT Kurumu ile ülke resmen planlı ekonomi modeline geçmiştir.

Planlı ekonomi modeli hem kısa hem de uzun vadeli çözümler üretmektedir. Planlama sürecinde realist davranılmış olsa bile hedefler hayata geçirilememiştir. Planlama sürecinde yatırımların daha çok sanayi sektörüne yapılması hedeflense de istenilen seviyede yatırım yapılamamıştır. Nitekim İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde devalüasyon gerçekleşti bu durum ülke ekonomisinin olumlu yönde ilerleme kaydetmediğinin en bariz göstergesidir.

İncelenen dönemde kalkınma planları istenilen düzeyde başarı sağlayamamıştır ancak planlı kalkınma modelinin temellerini oluşturmuş ve planlı kalkınma modeli günümüze kadar devam etmiştir. Günümüzde on birinci kalkınma planı yürürlüktedir.

KAYNAKÇA

Akbank (1979), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul.

Alacaklıoğlu, A.Süha (1974), Cumhuriyetimizin 50 Yıllık Ekonomik Kalkınmasında Özel Teşebbüsün Yeri ve Rolü, İTO Yayını, İstanbul.

Aloba Köksal, Bilge ve A. Rasih İlkin (1973), Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları.

Çarıkcı, Emin (1983), Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Turhan Kitabevi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar:5, Ankara.

Doğan, Seyhun (2015), Türkiye Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan eğitim Fakültesi, İstanbul.

DİE (1973), Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara.

DİE (1991), İstatistik Göstergeler 1923-1990, Yayın No:1472, Ankara.

DİE (1992), İstatistik Göstergeler 1923-1990, Ankara.

DPT (1963), Birinci Beş Yıl Kalkınma Planı 1963-1967, Ankara.

DPT (1968), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara.

DPT (1973), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara.

Ekzen, Nazif (1984), "1980 Stabilizasyon Paketinin 1958, 1970 ve 1978-1979 Paketleri ile Karşılaştırmalı Analizi", Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım, Yurt Yayınları, Ankara.

Gülalp, Haldun (1987), Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, 2.Baskı, Yurt Yayınları, Ankara.

Gürsel, Seyfettin (1983), Dış Borçlar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, İletişim Yayınları, 2. Cilt, İstanbul.

Han, P.D. (1999), İktisadi Kalkınma, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1149, Eskişehir.

Hatiboğlu, Zeyyat (1978), Türkiye İktisadı ve Türkiye'de İktisatçılar, Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları No:10, İstanbul.

Hershlag, Z.Y. (1968), Türkiye'de İktisadi Planlama, İktisadi Araştırma Vakfı, İstanbul.

Hiç, Mükerrem (1980), Türkiye Ekonomisi'nin Analizi, İ.Ü. Yayın No:2665, İktisat Fakültesi Yayın No:454, İstanbul, 1980.

İTO (1989), Cumhuriyet'ten Bu Yana Türkiye Ekonomisi' nin Gelişimi ve Geleceğe Bakış, Yayın No:1989-1, İstanbul.

Kazgan, Gülten (1999), Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye ekonomisi, Altın Kitaplar, İstanbul.

Kazgan, Gülten (1988), Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, 2. Basım, İstanbul.

Kazgan, Gülten (1973), "İkinci Dünya Harbinden Günümüze Kadar Tarım Kesiminde Gelişme ve Tarım Politikası", Bursa İTİA Türkiye ekonomisinin 50. Yılı Semineri.

Kepenek, Yakup-Nurhan Yentürk, (1995), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan (2001), Türkiye Ekonomisi, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan (2007), Türkiye Ekonomisi, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kepenek, Yakup-Yentürk, Nurhan (1994), Türkiye Ekonomisi, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kılıçbay, Ahmet (1994), Politika ve Ekonomi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Kılıçbay, Ahmet (1997) Türkiye'nin Ekonomi Politikaları (1930-1996 ve Sonrası), Der Yayınevi, İstanbul

Kılıçbay, Ahmet (1984), Türk Ekonomisi (Modeller, Politikalar, Stratejiler), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Kılıçbay, Ahmet (1984), "Türkiye'de İktisadi Planlamanın Yeri", İktisat Dergisi.

Kuyucuklu, Nazif (1986), Türkiye İktisadı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yurt Yayınları, İstanbul.

Küçük, Yalçın (1978), Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Memduh Yaşa v.d., Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.

Okyar, Osman (1973), L'industrialisation en Turquie, Cah. ISEA, seri F Vol. 25(5-6), 1973.

Övgün, Barış (2009) Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsü Olgusu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi:18, Ankara.

Özgüven, Ali (1988), İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Özdemir, Volkan (2014), Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Parasız, İlker (1998), Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Parasız, İlker (1995), Kriz Ekonomisi, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Schick Irvin Cemil -Ertuğrul Ahmet Tonak (1990), "Uluslararası Boyut: Ticaret, Yardım ve Borçlanma", Geçiş Sürecinde Türkiye, Der. Irvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, 1.Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

Serin, Necdet (1963), Türkiye'nin Sanayileşmesi, A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Yayın No: 167-149, Ankara.

Singer, M. (1977), Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi 1938-1960. Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara.

Sönmez, Attila, Türkiye Ekonomisinin Altın Yılları ve Chenery Raporu, ODTÜ Gelişme Dergisi, 23/4

Şahin, Hüseyin (2002), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Şahin, Hüseyin (2009), Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Şahin, Hüseyin (2007), Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu, 9.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Tezel, Yahya Sezai (1994), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Yurt Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

TOBB (1990), Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Ankara.

Tuna, Yusuf (1990), Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye, İstanbul.

Uludağ, İlhan-Erişah Arıcan (2003), Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama), Der Yayınları, Yayın No: 354, İstanbul.

Uysal, Doğan (2004), IMF Politikaları ve Türkiye, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.

Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, (2009), Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DPT, Ankara.

W. Hale (1981), Türkiye'nin Modern Siyasi ve Ekonomik Gelişimi, Croom Helm, Londra.

Waterbury, John (1997), Sonsuz Yanılgılar Karşısında Hindistan, Meksika, Mısır ve Türkiye'de Kamu Girişimi ve Devlet Gücü, Çev. Muhsin Mengütürk-Nesrin Nas, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.